T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

YUSUF SURESİ'NİN SOSYOLOJİK ANALİZİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Betül FIRAT

BURSA - 2020

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

YUSUF SURESİ'NİN SOSYOLOJİK ANALİZİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Betül FIRAT

Danışman:

Prof. Dr. Abdurrahman KURT

BURSA - 2020

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı'nda 701521001 numaralı Betül Fırat'ın hazırladığı "Yusuf Suresi'nin Sosyolojik Analizi " konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 13/ 03/ 2020 günü 11:00-12:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin Başarılı (başarılı / ~~başarısız~~) olduğuna oy birliği (oy birliği / ~~oy çokluğu~~) ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı
Prof. Dr. Abdurrahman Kurt
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Vejdi Bilgin
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. İzzet Er
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

…. / …. / 2020

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 16/01/2020

Tez Başlığı / Konusu: Yusuf Suresi'nin Sosyolojik Analizi

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 76 sayfalık kısmına ilişkin, 16/01/2020 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %12 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:
Kaynakça hariç
Alıntılar hariç
5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Betül Fırat

Öğrenci No: 701521001

Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri

Programı: Yüksek Lisans

Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora

Danışman

16/01/2020

Prof. Dr. Abdurrahman KURT

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "Yusuf Suresi'nin Sosyolojik Analizi" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve

İmza

Adı Soyadı: Betül Fırat

Öğrenci No: 701521001

Ana Bilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri

Programı: Din Sosyolojisi

Statüsü: Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Betül Fırat
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı	: Din Sosyolojisi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: x+75
Mezuniyet Tarihi	: …. / …. / 2020
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Abdurrahman Kurt

YUSUF SURESİ'NİN SOSYOLOJİK ANALİZİ

Bu çalışmada Kur'an-ı Kerim'de; "en güzel kıssa" olarak tanıtılan Yusuf Kıssası'nın ve yer aldığı Yusuf suresinin sosyolojik analizi yapılmaya çalışıldı. Sure/kıssa içinde barındırdığı bireysel ve toplumsal veriler itibarıyla sosyolojik açıdan ele alınmaya uygun bulunmaktadır. Bu bağlamda, "kıssa"nın kavramsal ve tarihsel boyutu, Kur'an'da yer alan kıssalar ve sosyal fonksiyonları ortaya konulmaya çalışılarak Yusuf suresi/kıssası'nın önemi anlatılmıştır. Dönemin dinî, ahlaki, ailevi ilişkileri, çokeşlilik ve evlatlık kurumu araştırılmış aynı zamanda Hz. Yusuf'un bulunduğu bölgedeki ekonomik durum, uygulanan model, devlet yapısı ve siyasi otorite ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sonuçta, yapılan analizlerden elde edilen tarihi ve evrensel sonuçlar, günümüz anlam ve kavram dünyasının verileriyle güncel bir okumaya tabi tutuldu.

Anahtar Sözcükler:

Anahtar kelimeler: Kur'an, kıssa, Yusuf suresi, Hz. Yusuf, aile, evlatlık, çok eşlilik, sosyoloji

ABSTRACT

Name and Surname	: Betül Fırat
University	: Bursa Uludağ University
Institution	: Social Science Institution
Field	: Philosophy and Religious Studies
Branch	: Sociology of Religion
Degree Awarded	: Master
Page Number	: x+75
Degree Date	: …. / …. / 2020
Supervisor	: Prof. Dr. Abdurrahman Kurt

A SOCIOLIOGICAL ANALYSIS OF SURAH YUSUF

In this study a sociological analysis of Sura Yusuf, in which "the story of Yusuf" narrated and also accepted as the most beautiful story in the Qur'an, was done. In terms of the individual and social data it contains, Sura is suitable to be handled sociologically. In this regard, the concept and historical dimensions of the parable is revealed along with the social functions of other parables and Suras in the Qur'an to explain the importance of Surah Yusuf. Religious, moral, family relations, polygamy and adoption institutions of the period were investigated. At the same time, the economic situation in the region where Yusuf was located, the model applied, the state structure and the political authority were tried to be revealed. As a result, the historical and universal conclusions obtained from the analyses were tried to be read with today's notions and meanings.

Keywords: Quran, Story, Surah Yusuf, Prophet Yusuf, family, adopted, polygamy, sociology

ÖNSÖZ

Kur'an-ı Kerim'de on ikinci sırada yer alan, en güzel kıssayı içinde barındıran, toplumsal yapı ve kurumlar açısından içeriği son derece zengin ve Hz. Yusuf'un tek seferde hayatının tamamının anlatıldığı Yusuf Suresi/kıssası araştırma konumuzu teşkil etmektedir. Sosyo-ekonomik değişimlerle toplumsal hafızamızdan silinmeye çalışılan manevî ve kültürel değerlerimiz ile yeniden kaynaşmamıza vesile olabilmesi amacıyla böyle bir tez yazmaya çalıştık.

Bu çalışmada emeği geçen, akademik birikimini ve tecrübesini derin bir özveriyle aktararak çalışmamı yönlendiren ve ufkumu açan kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Abdurrahman Kurt'a, konuyu kavramamda bütünlüklü bir bakış açısı sunan ve çalışmalarımda desteğini hep hissettiğim Prof. Dr. İzzet Er'e ve kaynak temininde ve son okumada yardımcı olan değerli hocam Dr. Selma Karışman'a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca lisansüstü süreçte iyi ki birlikteyim dediğim, birlikte eğitim aldığımız sevgili arkadaşlarıma ve tezin yazılması aşamasında yardımcı olan Sema Balcı'ya teşekkür ederim. Son olarak, anlayışları, destekleri ve ilmi faaliyetlerimde sundukları tüm imkânlar için özellikle kızım Saliha Fırat'a ve Rabia Öz'e, eşime, kıymetli aile fertlerimin her birine teşekkürü bir borç bilirim.

Betül FIRAT

Bursa-2020

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ..... **ii**

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU ..... **iii**

YEMİN METNİ ..... **v**

ÖZET ..... **vi**

ABSTRACT ..... **vii**

ÖNSÖZ ..... **viii**

İÇİNDEKİLER ..... **ix**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

KISSA, KUR'AN'DA KISSALAR VE SOSYAL FONKSİYONU

1. KISSA 5

1.1. Kavramsal Açıdan Kıssa 5

1.2. Tarihsel Açıdan Kıssa 7

2. KUR'AN-I KERİM'DE KISSALAR 11

2.1. Genel Bakış 12

2.2. Kıssaların Sosyal Fonksiyonu 16

3. YUSUF SURESİNE GİRİŞ 19

3.1. Yusuf Suresinin Kıssa Olarak Önemi 19

3.2. İlgili Dönemin Tarihsel Özellikleri 27

3.3. Yusuf -Züleyha İlişkisi 29

3.3.1. Kur'an'a Göre Yusuf-Züleyha İlişkisi 29

3.3.2. Edebi Metinlerde Yusuf-Züleyha İlişkisi 33

İKİNCİ BÖLÜM

YUSUF SURESİNDE SOSYO-EKONOMİK YAPI

1. DİNÎ/AHLAKİ YAPI 35
2. YUSUF SURESİNDE AİLE YAPISI 38
2.1. Hz.Yakub'un Evlilikleri ve Bunun Aileye Yansıması 38
2.2. Baba-Evlat İlişkileri 41
2.3. Kardeşler Arası İlişkiler 43
2.3.1. Kardeşler Arası Kıskançlık 43
2.3.2. Kardeşler Arası Merhamet ve Sevgi 47
2.4. Evlatlık Olarak Hz. Yusuf 49
3. DEVLET DÜZENİ VE SİYASİ YAPI 52
3.1. Siyasi Otorite-Tebaa İlişkisi 52
3.2. Hz. Yusuf ile Melik Arasında Görev Paylaşımı 57
4. EKONOMİK YAPI VE EKONOMİ MODELİ 60
SONUÇ 66
BİBLİYOGRAFYA 71

GİRİŞ

Sosyal bir varlık olarak insan ve davranışlarının, içinde yaşadığı toplumdan etkilenmesi kaçınılmazdır. Kişiliğin oluşumunda yaşanılan toplumun etkisi, sosyolojik olduğu kadar varoluşsal bir realitedir. İnsan tekinin etkileşim içinde olduğu toplumsal unsurlardan en önemlisi "din" kurumudur. Din, İzzet Er tarafından şu şekilde tarif edilir: "İnananların emir ve hüküm sahibi olduğuna inandıkları yüce bir varlığın belirlediği prensip ve düsturlara bağlanmaktır."[1] Aynı zamanda din, kendisine inanan insanlara hayat, ölüm, sosyal olaylar ve ilişkiler karşısında nasıl davranış ve tutum geliştireceklerini belirleyen bir dünya görüşü sunmaktadır.

Bu ifadeler, konu ve sahası açısından kendisini küresel ölçekte ispat eden din sosyolojisinin, aynı zamanda sosyolojinin en önemli bir alt dalı olma nedenini de izah eder: Din sosyolojisi dinin özüyle değil, dinle bağlantılı toplumsal davranışın oluşumu ve etkileriyle ilgilenmekte, inançların, davranışlar üzerinde yaptığı sosyal etkilerini incelemektedir. Din ve toplumla alakalı olan her şey din sosyologlarının ilgi alanlarına girer.[2] İbn Haldun'un da belirttiği gibi tarih sadece nakil olmaktan çıkmalı; toplumsal yapı, topluma ait özellikler ifade edilmeli ve en önemlisi geçmiş ile günümüz şartları kendi içlerinde düşünülerek, toplumsal değişimin değerlendirilmesi yapılmalıdır.[3]

Aydınlanma ile başlayan ve günümüzde artarak devam eden, dinî referanslardan uzaklaşma çalışmaları sonucunda insanlığın geldiği nokta ortadadır: Toplum; mutsuz,

---

[1] İzzet Er, *Din Sosyolojisi*, 2. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2008, s.19.
[2] Abdurrahman Kurt, *Din Sosyolojisi*, 11.b. , İstanbul: Sentez yayınları, 2016, s.36
[3] Vejdi Bilgin, *Bizi Kuşatan Toplum Sosyolojiye Giriş*, 7. Baskı, Bursa: Emin Yayınları, 2017, s.36.

etrafına duyarsız, sanal dünyanın içinde kaybolmuş, intihar eğilimli, haz ve hız peşinde koşan bireyler toplamı haline gelmiştir. Özellikle sosyal bilimciler ve ilahiyatçıların mezkûr tablo ile yoğun bir şekilde ilgilenmeleri ve çözüm önerileri bulmaları gerekmektedir. Bu bağlamda doğrudan veya dolaylı olarak başvurulacak temel kaynak, özellikle konu İslam olduğunda Kur'an-ı Kerim ve muhtevasıdır. Bu evrensel muhtevada kıssalar özel bir önemi haizdir.

Üç ilahî dinin kutsal kitaplarında anlatılan Yusuf kıssası, insanlık tarihinin en önemli, en dikkat çekici kadim anlatımlarından biri olup, çok eski zamanlardan beri pek çok kişiye araştırma noktasında ilham vermiştir. Kıssa bizlere, o devirde yaşayan insanların inançları, toplumsal yaşamları, aile ve siyasi kurumları, ekonomik çalkantıları ve tarih ile ilgili bilgiler vermekle kalmayıp günümüze yansıyacak değerlere de dikkat çekmiştir.

Peygamberler "beşer" olmalarından dolayı toplumsal rollerini yerine getirmişler, vahiy ve mucizeden aldıkları destekle de insanları etkilemişlerdir. Biz burada Hz. Yusuf örneğinde bu etkileşimin nasıl olduğunu, sosyolojik alt yapısı ile birlikte incelemeye çalıştık. Dolayısıyla gayemiz, Kur'an-ı Kerim ile ilişkimizi -sadece okumayla sınırlandırma değil-, anlama ve onunla hayatı anlamlandırma/irtibatlandırma ile kurmaya matuftur.

Yusuf suresini tetkik ettiğimizde, insan ilişkileri ön plana çıkmaktadır. Sure içinde barındırdığı sosyal kurumlar ve ilişkiler açısından sosyolojik bir muhtevaya sahiptir. Aile içi ve dışı ilişkiler, ekonomik ilişkiler, dinî ve kültürel ilişkiler, siyasî ilişkiler vb. Bu genel tabloya baktığımızda Yusuf suresinin Din sosyolojik açıdan analiz edilmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Yusuf suresi ve Yusuf kıssasıyla ilgili başta Tefsir, Din psikolojisi, Din eğitimi, Türk Dili ve edebiyatı gibi bölümlerde çalışma yapılmış olmasına rağmen, Din sosyolojisinde böyle bir çalışma yapılmadığını görmekteyiz. Bu mütevazı çalışma ile

Yusuf Suresi'nin sosyolojik analizini yaparak, günümüz insanlığına "mutlak hakikat" e dayalı öneriler ve çıkış yolları sunmanın yollarını aradık.

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, genel olarak "kıssa" nın, özel olarak surenin temel konusunu oluşturan Yusuf kıssasının kavramsal ve tarihsel alt yapısını inceledik. Daha sonra Kur'an'daki kıssaların değerlendirmesini yapıp Yusuf suresinin öneminden bahsettik Aynı zamanda kıssanın "temel problematiğini" oluşturan konulardan evlatlık kurumu bağlamında Hz. Yusuf'u, kadın-erkek ilişkileri bağlamında da Hz. Yusuf ile Züleyha'yı ele aldık. İkinci bölümde ise Yusuf kıssasının sosyolojik ve psikolojik analizini yapmak üzere, olayı ve geçtiği dönemi; kurumsal yapılar, bireysel ve sosyal ilişkiler çerçevesinde incelemeye çalıştık: Dinî/ahlaki yapı, aile kurumu, Hz. Yakup ve çokeşlilik, kardeşler arası ilişkiler incelendi. Yine bu bölümde "Siyasi Yapı ve Devlet Düzeni" üst başlığı altında "Siyasi Otorite ve Tebaa İlişkisi", Hz. Yusuf ve Melik Arasında Görev Paylaşımı" incelendikten sonra, "Ekonomik Yapı ve Ekonomi Modeli" başlığı altında, dönemin ekonomik yapısı ve günümüze uygulanabilirliği ele alınmıştır.

Bu çalışmada "araştırma"ya dayalı bilgi toplama tekniği kullanılmıştır. İlgili literatür; Tefsir, Din psikolojisi, Edebiyat, Din eğitimi ve İslam tarihi olmak üzere, "kıssa", "Yusuf kıssası", "Yusuf ile Züleyha", "Hz. Yakub" bağlamında tetkik edilmiş önce analiz sonra araştırmacının belirginleşen bakış açısı doğrultusunda senteze tâbi tutulmuştur. Bazen, Şârî'nin muradından ve surenin verilerinden yola çıkılarak olayları değerlendiren ve çıkarımda bulunulan tümdengelim/dedüksiyon, bazen de suredeki tikel olaylardan yola çıkılarak genel hükümlere ve değerlendirmelere ulaşmaya çalışılan tümevarım/endüksiyon metodu kullanılmıştır. Çalışmada Kur'an Meali olarak Diyanet İşlerini Başkanlığı'nın *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri* esas alınmıştır. Tefsir olarak da, Fahreddin Razi'nin *Tefsîri-Kebir*'i, Mevdudi'nin *Tefhimü'l Kur'an'ı* kaynak olarak kullanılmıştır. Elmalılı Hamdi Yazır'ın tefsiri de zaman zaman başvurulan kaynaklar arasındadır. Özellikle Mustafa Öztürk'ün *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti* ve Mehmet Okuyan'ın *Kur'an-ı Kerim'de Hz. Yusuf Kıssası* adlı kitapları ve daha birçok makale ve

elektronik adreslerden konu detaylandırılmaya çalışılmıştır. Yaşar Kurt'a ait *Hz. Yusuf'un Tarihsel Hayatı* kitabı da faydalandığımız eserlerdendir. Bu çalışmasında Yaşar Kurt, Yusuf kıssasından alınacak dersler ve ilhamlarla, şimdi ve geleceğin inşasının sağlam temellere oturtulmasını sağlamaya çalışmıştır. Yusuf suresi ile ilgili yüksek lisans tezlerinden incelediğimiz bazıları da şunlardır: Nesrişah Saylan'ın *Yusuf Suresinden Toplumsal ve Bireysel Mesajlar* isimli tezinde, Kur'an'ın insanların bireysel ve toplumsal yaşamlarına yön verme fonksiyonundan dolayı, Yusuf kıssasını inceleyerek surede verilmek istenen mesajları çıkarmaya çalışmıştır. Bir diğer çalışma Kerim Şükrü Ünlü'nün *Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'da Yusuf Kıssası*'dır. Ünlü tezinde, karşılaştırmalı olarak iki kutsal kitabı incelemiş benzer ve farklı yönleri ortaya koymuştur. Eyyup Aksoy *Yusuf Kıssası'nın Sosyo-Psikolojik Tahlili* isimli tezinde, insanın anlam arayışında soyut örneklerden daha çok somut örneklerden etkilendiğinden yola çıkarak, Kur'an kıssalarından biri olan Yusuf kıssasının mesajlarını sosyo-psikolojik bir tahlile tabi tutmuştur. Selim Ümütlü'nün *Bir Kur'an-ı Kerim Kıssasının Romana Dönüşümü: Yusuf Kıssası Örneği* isimli tezi de içinde barındırdığı, tahkiye unsurları ve çıkarılacak derslerin çeşitliliği açısından her kesimin ilgisini çeken Yusuf suresinin, Tevrat'ta, Kur'an tefsirlerinde, mesnevi şairlerinde ve romanlarda nasıl yer aldığını incelediği bir çalışmadır. Bir başka yüksek lisans tezi de Murat Karaçimeli'nin *Kur'an'da Geçen Yusuf ve Musa Kıssalarının Benzer ve Farklı Yönleri*'dir. Çalışmasında iki kıssanın benzer ve farklı yönlerini ortaya koymuştur. Hatice Avcı *Kur'an'dan İffet Örnekleri: Hz. Meryem ve Hz. Yusuf* isimli tezinde, Kur'an'da iffetine vurgu yapılarak anlatılan Hz. Meryem ve Hz. Yusuf'un günümüz insanlarına örnek olacak hayatlarını araştırmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KISSA, KUR'AN'DA KISSALAR VE SOSYAL FONKSİYONU

1. KISSA

Kıssalar Allah'ın insanlara verdiği kendini bilme-bulma metotlarından biridir. Bunun neticesinde hayatı anlamaya ve anlamlandırmaya gayret eden insanlar kıssalarda verilmeye çalışılan mesajları bulabildikleri ve uygulayabildikleri ölçüde başarılı olurlar. Kur'an'da geçen kıssalar ve onların öneminden bahsetmeden önce "kıssa"yı kavramsal ve tarihsel yönden irdeleyerek konuya giriş yapmaya çalışacağız.

1.1. Kavramsal Açıdan Kıssa

Kur'an-ı Kerim Yüce Allah tarafından Hz. Peygamber aracılığıyla tüm insanlığa tevhit akidesi çerçevesinde imanlı ve ahlaklı bir yaşam reçetesi sunmaktadır. Kur'an, bu reçeteyi sunarken farklı ve etkili anlatım yöntemlerine başvurmuştur. Söz konusu yöntemlerden biri de kıssa anlatımıdır. Kur'an ayetlerinin %27.65'i (1787 ayet) geçmiş peygamber ve milletlerin hayat kesitlerini içeren kıssalardan meydana gelmektedir.[4]

İnsan yaratılışı gereği, soyut anlatımlardan daha çok somutlaştırarak yapılan anlatımları tercih etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de de bu anlatımı en doruk noktada görmekteyiz. Olaylar sanki bir film seyreder gibi canlı ve dinamik olarak sunulmakta, böylelikle yol gösterici ve etkileyici olmaktadır.

---

[4] Mustafa Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", *İslâmî İlimler Dergisi*, Ankara: Salmat Matbaacılık 2014, yıl. 9, c. IX, sayı: 1, ss. 91-94.

Kıssa kelimesi sözlükte; "anlatmak, haber vermek, bildirmek, nakletmek, makasla kesmek, takip etmek, izini sürüp ardınca gitmek, iz takip etmek" anlamlarında gelen *k-s-s* kökünden türemiş olup "anlatılan haber, hikâye" manasına gelmektedir. Çoğulu ise *kasas'*tır.[5] *Kass/kısâs* ise lügatte, "hayvanın gebeliğinin belli olması, katili öldürmek, saç veya sakalları kesmek, ödeşmek, takas etmek, kısaltmak"[6] anlamındadır. "Hikâye, iz, haber ve rivayetler" manasına gelen *kasas* kelimesi ise, ilk dönemlerde "dinî nasihat" manasında kullanılmış, geçmiş uluslara ait haberlere dair de aynı sözcük tercih edilmiştir.[7] Terim olarak "yalan olasılığı ve içine hayal girmesi olası olmayacak bir şekilde, tarihin içinde kaybolmuş, hatırlanamayan yahut bazı izleri insanlığın zihinlerinde var olan olayların, karşıdaki insanlara, sanki olaylara tekrar bir canlılık vererek anlatılması, ifade edilmesidir."[8]

Kur'an-ı Kerim'de kıssalar "nebe", "hadis", "darabe", "mesel" sözcükleriyle de ifade edilmektedir.[9] Bir tanım yapılacak olursa kıssa; "daha önceki yıllarda yaşanan bir hadisenin, daha sonra gelecek insanlara, ders alınacak kısmını anlatmak"[10] şeklinde ifade edilebilir. Kur'an-ı Kerim'de zikredilen kıssaları işaret etmek üzere k-s-s kökünden üretilen sözcüklerle, nebe, hadîs ve meseli karşılaştırdığımızda, farklı şekillerde kullanıldıklarını görmekteyiz. Bu çerçevede, k-s-s kökünden gelip kıssaları ifade eden sözcükler, daha önceki yılların farklı zaman dilimlerinde olmuş hadiseleri ifade için kullanılmaktayken, nebe fiilinden üretilmiş olanlar öncede veya sonrada herhangi bir olayı yahut bilgiyi anlatabilmektedir. Aynı zamanda hadîs kelimesi, Kur'an-ı Kerim'deki

---

[5] Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul: 1979, IV, ss. 2846-2847.

[6] Mehmet Okuyan, *Kur'ân'da Vücûh ve Nezâir -Çok Anlamlı Kelimeler ve Edatlar-*, Samsun: Etüt Yayınları, 2007, s. 369.

[7] Hasan Cirit, "Kussâs", *DİA*, Ankara, TDV Yayınları, 2002, C. 26, s.463.

[8] İdris Şengül, "Kıssa", *DİA*, Ankara: TDV Yayınları, 2002, C. 25, s. 498; İdris Şengül, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, (İzmir:Nil Yayınları, 1994), 46.

[9] Mustafa Kara, "Kur'an Kıssalarını 'Hikâye' Kavramıyla Tanımlamanın İmkânı" *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, Nisan, 2018, Cilt: 2, Sayı: 1, ss. 57-73.

[10] Remzi Kaya, "Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri" Bursa: *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C.2, S.2, 2002, s.33.

kıssaların anlatımından başka "Kur'an, mesaj, olay, daha sonra ifade edilen yeni söz" gibi değişik şekillerde de ifade edilebilmektedir. Mesel sözcüğü de darabe fiiliyle beraber geldiğinde, "kıssa anlatmak" manasıyla beraber "örnek vermek, benzetme yapmak, misal getirmek" anlamı da bulunmaktadır.[11]

Sözcüğün "anlatmak, haber vermek, bildirmek, nakletmek" anlamları içerisinde bu ifade, "geçmiş olaylardan bahsetmek, olmuş ve neticelenmiş vakıaları bildirmek, aktarmak" manasındadır. Bu anlamıyla kıssa, "tarihte yer alan ancak bilinmeyen hadiseleri anlatmak suretiyle bilinir hale getirme faaliyetidir. Kıssa, insanların yaşamlarında ibret alması gereken güzel betimlemeler ve haberlerdir. Bu bağlamda denebilir ki kıssa anlatımı, Kur'an'ın kullandığı öğretim metotlarının önemli olanlarından biridir.[12]

Elmalılı Hamdi Yazır tefsirinde kıssa ile ilgili şu ifadeleri kullanır; "bir hikâye yahut haber için kıssa denebilmesi onun izlenebilme ve yazılabilme özelliğine bağlıdır. Bundan dolayı kıssa edebiyat için de özel bir yere sahiptir".[13] Kur'an ilimlerinde Kıssa, önceki peygamberler, topluluklar ve daha önce gerçekleşen olaylarla ilgili bildirimler şeklinde geçmektedir. Geleneksel Arap edebiyatı alanında da, "bazen bilgilendirmek ve mesaj vermek, bazen güzel vakit geçirmek, bazen de insanların meraklarını gidermek için sözlü veya yazılı olarak iletilen dikkat çekici ifadeler ve anlatımlardır."[14] ifadesiyle yer alır.

1.2. Tarihsel Açıdan Kıssa

Kıssa hakkında yapılan tanımlamalar doğrultusunda gerçekleştirdiğimiz kıssanın kavramsal analizinden sonra, şimdi de tarihsel yönüne değinmek amacıyla aynı zamanda zihinlerde kıssalarla ilgili oluşacak muhtemel sorular bağlamında kıssa türünün tarihsel

---

[11] Mustafa Kara, "Kur'an Kıssalarını 'Hikâye' Kavramıyla Tanımlamanın İmkânı", s.62.
[12] Bayraktar Bayraklı, "Kur'ân-ı Kerîm'de Öğretim Kavramı ve Vahiy", *Diyanet İlmi Dergi*, C. XXVII, sayı: 4, (1991), s. 165.
[13] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, C. IV, s.s. 2846-2847.
[14] Mustafa Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, İkinci Baskı, İstanbul: Kuramer Yayınevi, 2017, s.29.

analizine geçebiliriz. Kur'an-ı Kerim'in insanlığa davetini ulaştırırken kullandığı anlatım metotlarından biri olan kıssalar Kur'an'da önemli bir yer tutmaktadır. İlahi daveti ulaştırmada bu denli önemli olan kıssaların gerçekliği, aslında İslam âlimlerinin çoğunluğu tarafından kabul edilmiştir. Kıssaların tarihi gerçekliği, yapılan bazı arkeolojik çalışmalarla da ortaya çıkartılmaktadır. Son yapılan çalışmalarda Âd ve Semud kavminin kalıntıları bulunmuştur. Henüz bulunamamış olanların da gayb haberlerinden olduğu söylenmektedir.[15] *Kitab-ı Mukaddes, Kur'an ve Bilim* kitabının yazarı Prof. Dr. Maurice Bucaille'in kitabı da, Kur'an kıssalarının tarihsel açıdan gerçek olduğunu ortaya koyması bakımından önemli bir eserdir. Yazar kitabında Hz. Nuh'un Tufan olayı ve Hz. Musa'nın Mısır'dan çıkışını Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'da tetkik ettikten sonra, Kitab-ı Mukaddes'teki anlatımın eleştirilebileceğini söylerken, Kur'an'daki anlatımına bu eleştirinin yapılamayacağını belirtmiştir.[16] Nitekim son yüzyılda yapılan araştırmalarda Hz. Nuh'un yaptığı gemiye ait izler bulunmuştur. Bu ve benzeri bulgulara dayanılarak kıssaların tarihsel gerçekliğe sahip olduğu söylenmektedir.

Bununla beraber kıssaların tarihsel bilgiler vermek için anlatılmadıkları aşikârdır. Kur'an'da kıssalardan bahsedilirken muhatapları ilgilendirmeyecek ve asıl hedeften uzaklaştıracak teferruatlardan bahsedilmemiştir. Kıssaların salt tarihsel bilgiler vermek için anlatılmadığı aşikâr olmakla birlikte insanlık tarihine dair mühim bilgiler verdiği de muhakkaktır. Bu durum bir yandan İslam inancında Kur'an'ın Allah'ın vahyi olmasından ve Allah'ın "ilim" sıfatının kuşatıcılığından dolayı imani bir kabul görürken, diğer yandan kıssalardaki olayların tarihi realite ile de örtüştüğü tasdik edilmiştir. Ayrıca Kuran-ı Kerim'de yer alan kıssaların gerçekte yaşanmış olması ve sadece tarih bilgisi vermemesi arasında bir karşıtlık yoktur. Bundan dolayı kıssaların amacının tarih hakkında bilgi

---

[15] İdris Şengül, "Kur'an Kıssalarının Tarihî Değeri" *Diyanet İlmî Dergi c.32, S.4, Ekim*-Kasım-Aralık, 1996, s.87.

[16] Bucaille, Maurice, *Kitab-ı Mukaddes, Kur'an ve Bilim*, çev. Suat Yıldırım, İzmir: Türkiye Öğretmenler Vakfı, 1981.

vermek olmadığını söylemekle, kıssaların gerçekliğini savunmanın arasındaki çelişkiyi düşünerek kıssaların gerçekliğine itiraz etmek ve bu itirazı tarihi bilgi vermenin amaçlanmamış olmasına delil olarak sunmanın doğru bir yaklaşım olmadığı ifade edilmektedir.[17]

Kur'an-ı Kerim'deki kıssaların tarihsel gerçeklikler değil mitolojik olaylar olduğunu Batılı yazarlar arasından dillendirenler olmuştur.[18] İslam dünyasından da bu görüşleri destekleyen isimler çıkmıştır. Bu isimlerden en önde geleni 1947 yılında Mısır'da yaşayan Muhammed Ahmed Halefullah "*el-Fennu'l-Kasasi fi'l-Kur'an* isimli doktora çalışmasında konuyu edebi yönden inceleyerek ele almıştır. Kur'an'daki kıssalarda mitolojik unsurların olabileceğini ve bu durumun asla naslara zıt bir şey olmadığını ifade etmektedir.[19] Halefullah, kıssaların sadece edebi açıdan ele alınabileceğini, onların gerçek olup olmamasının önemli olmadığını söylemiştir. Ayrıca Kur'an'da, müşriklerin dile getirdikleri "esatiru'l-evvelin" yani "öncekilerin masalları" söylemine karşı çıkılmadığı yönünde bir tespitte bulunarak da düşüncesini ispatlamaya çalışmıştır. Yine yazar çalışmasının bir başka yerinde, Kur'an'ın, amacının insanlara davetini ulaştırmak olduğu için olayların gerçek olup olmadığına bakmadığını söylemektedir.[20]

Bu fikirlerinden dolayı ağır eleştirilere maruz kalan Halefullah'ın görüşlerine karşı çıkanlar çoğunlukta olmakla beraber, kısmen de olsa görüşünü destekleyenler olmuştur. Halefullah'ın ortaya koyduğu düşünceye karşı olduğunu söyleyen Demir bu konuda görüşlerini şöyle dile getirir:

---

[17] Şehmus Demir, "Kitab-ı Mukaddes'i Mitolojik Unsurlardan Arındırma Çabası ve Kur'an Kıssalarının Tarihi Gerçekliği", *İslami İlimler Dergisi*, Yıl. 9, Cilt.9, Sayı.1, Bahar, 2014, s.118.
[18] Sadık Kılıç, *Mitoloji Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim*, İzmir: Nil Yayınları, 1993, s.10.
[19] Muhammed Ahmed Halefullah, *Kur'an'da Anlatım Sanatı, el- Fennu'l-Kasasî* çev. Şaban Karataş, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012, s.235.
[20] Mustafa Kara, "Kur'an Kıssalarını "Hikâye" Kavramıyla Tanımlamanın İmkânı", ss. 65-67.

> "Kur'an'ın mitolojik unsur içerdiğini savunmanın çeşitli problemleri de beraberinde getireceği bir gerçektir. Ayrıca, Hıristiyanlık-mitoloji ilişkisini Kur'an'a da yansıtmak ve Kur'an'da mitolojik unsurların var olduğunu savunmak doğru değildir. Zira daha önce de değinildiği üzere mitler, dinî geleneklerin şekil değiştirmiş halidirler." [21]

Nitekim Kur'an'da kıssaların tarihsel gerçekliğe sahip oldukları da çeşitli ayetlerle ortaya konmaktadır:

> "Biz sana onların haberlerini gerçek (hak) olarak anlatıyoruz." (Kur'an, 18, 13), "Bizi gazaplandırınca onlara layık oldukları cezayı verdik, hepsini suda boğduk. Böylece onları sonrakilere ibret verici bir geçmiş ve misal kıldık." (Kur'an, 43, 55-56)

Bu ve benzeri ayetler, kıssaların sadece örnek olmaları için anlatılan mitolojik haberler olmayıp, anlatılanların tarihte gerçekleşmiş olduğunu göstermektedir.

Yakın tarihte kısmen Muhammed İkbal, Muhammed Esed ve Muhammed Abduh'un yorumlarında Halefullah'ın görüşlerini çağrıştıran ifadelerde bulunduklarını söyleyen Mustafa Öztürk, tamamına katılmasa da Halefullah'ın görüşlerini benimsemektedir. O da, "kıssadan alınacak olan hissedir; o zaman bu hissenin alınması için kıssanın tarihte geçmiş olması şart değildir." demektedir. Bununla ilgili "cami kürsülerinde ya da çeşitli sohbetlerde insanlara anlatılan dinî-ahlaki hikâyelerin çoğunun mitolojik ya da efsanevi olduğunu, bunun sebebinin de ekseriyetle halkın bundan haz almasından dolayı olduğunu" ifade eder. "Kur'an'da tarihte geçen kıssalar olduğu gibi Zülkarneyn kıssasında olduğu gibi tarihin herhangi bir dönemine yerleştirilemeyen kıssalar da olduğunu" söylemektedir.[22]

Sonuçta Kur'an-ı Kerim'in tarihi bilgiler aktarması, toplumda yaşayan insanlara yüce Yaratıcının birer kulu olduklarını hatırlatırken aynı zamanda kendi hallerine bırakılamayacaklarını da anlamaları içindir. Bir başka ifadeyle Kur'an-ı Kerim'de

---

[21] Şehnus Demir, "Kitab-ı Mukaddes'i Mitolojik Unsurlardan Arındırma Çabası ve Kur'an Kıssalarının Tarihi Gerçekliği", s.118.

[22] Mustafa Öztürk, "Demitolojizasyon ve Kur'an" *Çukurova üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt.4, Sayı.1, Ocak-Haziran, 2004.

kısaların anlatılmasındaki asıl maksat, Allah'ın kullarını kıyamete kadar bir sınava tabi tutacağının farkında olarak davranışlarını ona göre ayarlamalarıdır.[23]

Kıssaların tarihte geçmiş olayları anlatmasının gerekliliğini Demir şu şekilde ifade ediyor:

> "Uydurduğumuz bir olay ile gerçekte var olan bir olayın insanları etkileme yönünde farklı olacağı muhakkaktır. Anlatılan kıssaların bireylerde olumlu davranışlara dönüşmesi için, yaşanmış, yok olmuş, çökmüş toplumların başlarına gelenlerin gerçek olması gereklidir. Böyle olmadığında kıssalarla elde edilmesi hedeflenen davranışın etkisinden de bahsedilemeyecektir."[24]

Kıssanın tarihte gerçekten vuku bulup bulmadığı konusu, -Din sosyolojisinin, mensuplarının normla değil realiteyle ilgilenmesi konusundaki uyarısı ve tez sahibinin mümin/ilahiyatçı hüviyetiyle kıssanın gerçekte vuku bulduğuna inanmasına rağmen- şu şekilde de ele alınabilir: Velev ki Kıssa tarihte geçmemiş olsun, bir an için olayların tarihte yer almadığını farz edelim, bu durumda dahî -Kur'an'ın bütünündeki veciz üsluba uygun olarak-, konunun aile içi ilişkiler, karşılıklı dialoglar, giriş-düğüm- gelişme- sonuç örgüsü içinde yarattığı merak ve heyecan, konuya karşı ilgiyi diri tutarak Yusuf kıssası özelinde bütün kıssaların her daim okunurluğunu sağlamaktadır.

Kıssa kavramı ile ilgili bu şekilde bilgi verdikten sonra şimdi Kur'an'daki kıssalardan ve Yusuf Kıssasından bahsedebiliriz.

2. KUR'AN-I KERİM'DE KISSALAR

Kur'an'ın bir anlatım üslubu olan ve üçte biri gibi büyük bir bölümünü kapsayan kıssalar vasıtasıyla insanlığa yapmaları istenen ve istenmeyen davranışlar kısa yoldan, doğrudan, yalın ve öz olarak ve adeta canlandırılarak anlatılmıştır. Daha önce tecrübe edilmiş ve sonuçları anlatılmış kıssalar, doğru anlaşıldığı ve uygulandığı takdirde zaman ve anlam kaybını azaltıp kısa zamanda "dosdoğru yol" alınmasını sağlayacaktır. İşte bu

---

[23] Osman Eyüpoğlu, Hüseyin Çelik, Murat Yıldız, "Bireysel Dinî Tecrübe ve İşlevselcilik Açısından Kur'an Kıssaları", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.6. , S.4. , 2017, s. 277.

[24] Şehmus Demir, "Kitab-ı Mukaddes'i Mitolojik Unsurlardan Arındırma Çabası ve Kur'an Kıssalarının Tarihî Gerçekliği", s.121.

bölümde Kur'an'da geçen kıssalar ve kıssaların sosyal fonksiyonu üzerinde genel olarak durulduktan sonra, özel olarak Yusuf suresi ve önemi ele alınacaktır.

2.1. Genel Bakış

Allah'ın Kur'an-ı Kerim'i indiriş gayesi insanların davranışlarına yön vermesi ve dünya ahiret saadetlerinin temininin sağlanması; kulluk ve sorumluluk bilincinin yaşanır hale gelmesinin sağlanmasıdır. Kur'an kendisini Yunus suresinde bir öğüt, şifa, delil/rehber, rahmet olarak takdim eder. (Yunus, 10/57) Kur'an'da bulunan kıssalar için İdris Şengül şunları söylemektedir:

> "Yalan ihtimali ve hayalin karışması mümkün olmayacak bir tarzda tarihin derinliklerinde kaybolmuş, unutulmuş veya bazı izleri insanlığın hafızalarında varlığını koruyabilmiş hadiselerin, olaylara yeniden bir canlılık vererek Kur'an'ın hidayet rehberi oluşuna uygun bir şekilde aslından hiçbir değişiklik yapılmaksızın ilâhî mesajın i'câz ve îcazına paralel bir anlayışla muhataplara anlatılması, beyan edilmesidir."[25]

Kıssalar ile ilgili değişik sınıflamalar yapılmıştır. Bu sınıflandırmalardan birinde kıssalar, Peygamberlere ait kıssalar ile diğer kişi ve topluluklara ait kıssalar olmak üzere iki başlıkta ele alınmaktadır. Kur'an'da yirmi yedi peygamber, on üç de kişi ve topluluk kıssası mevcuttur.[26] Kur'an'daki kıssalara muhteva açısından baktığımızda ise şöyle bir tasnif ile karşılaşırız:

1. Tarihi kıssalar: Peygamberlerin hayatlarından ve tarihte önemli yer tutan şahsiyetlerden oluşmaktadır. Âdem ve iki oğlu, Nuh, Hud, Salih, Lut, İbrahim, İsmail, İshak, Yakub, Yusuf, Şuayb, Musa, Davud, Süleyman, Eyyub, Yunus, Zekeriyya, Yahya ve Îsa gibi peygamberlerin kıssalarıdır. Bunlardan özellikle Yusuf, Âdem, Musa ve Îsa'ya ait olanlar geniş yer tutar. Bazı şahsiyetlerle hadiselere dair kıssalar da bu kategoriye

---

[25] İdris Şengül, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, İzmir: Işık Yay. , 1995, ss. , s. 46.

[26] Kur'an-ı Kerim'de yer alan "peygamber kıssaları" şunlardır: Adem, İdris, Nuh, Hud, Salih, İbrahim, İsmail, İshak, Lut, Zülkarneyn, Yakub, Yusuf, Şuayb, Musa, Harun, Davut, Süleyman, Üzeyir, Eyyub, yunus, İlyas, Elyasa, Zülkifl, Lokman, Zekeriya, Yahya, İsa, Muhammed; Kur'an'da yer alan "diğer kişi ve topluluk kıssaları" da şunlardır: Meryem, Adem'in iki oğlu, Ashab-ı Kehf, Ashab-ı Karye, Eyke halkı, Ress halkı, Sebeliler kıssası, Ashab-ı uhdud, Dünyalığıyla böbürlenen adam, Bahçe sahipleri, Fil kıssası ve Romalılar kıssası; Geniş bilgi için bkz.: Mustafa Kara "Kur'an Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz" *İslâmî İlimler Dergisi*, Yıl 9, Cilt 9, Sayı 1, Bahar 2014 (69/102)

girer. Üzeyir, Lokman, Zülkarneyn, Firavun, Nemrud, Karun, Ashâb-ı Kehf, Ashabü'l-karye, Ashabü'l-fîl, Ashabü'l-uhdûd gibi… (Lokman, 31/11-22), (Kehf, 18/83-98)

2. Kur'an-ı Kerim'in nüzulü sürecinde oluşan olaylarla alakalı kıssalar. Kur'an'da bu olaylar da kıssa formunda anlatılmıştır: İsra, mi'rac, hicret, Ahzab, Bedir, Uhud, Hendek, Huneyn, Hamrâü'l-esed, Tebük savaşları ve seferleri, Bey'atürrıdvan ve Hudeybiye Antlaşması gibi. (Tevbe, 9/40; İsra, 17/1; Fetih, 48/10-28)

3. Gaybi kıssalar: Bunlar yedi ayrı surede anlatılan Âdem'in yaratılışı kıssasıyla kıyamet sahneleri, ahiret, cennet, cehennem, buralara girecek olanların durumu ve haberleri olup ibret için kıssa formunda anlatılmıştır. (Bakara, 2/30; Hicr, 15/26, Rahman, 55/ 14…)[27]

Görüldüğü gibi tasniflerin başlıkları ayrı ise de muhtevaları birbiriyle örtüşmektedir. Kıssalarla ilgili bir diğer tasnif de şöyledir:

1. Peygamberlerin haberleri

2. Peygamberlikleri kesin olmayan kimseler ve kimi toplumların başına gelen olaylar; Talut-Calut (Bakara, 2/243-252), Zülkarneyn (Kehf, 18/83-110),

3. Hz. Peygamber dönemindeki olayların anlatılmasıdır. Hz. Peygamber'in Hicreti, savaşları[28] vb.

Diğer bir tasnifte de kıssalar "uzun" ve "kısa" olarak iki gruba ayrılmıştır: Kıssalar uzun ve kısa olarak da iki gruba ayrılır. Uzun kıssalar Kur'an'da geniş yer tutar. Bir sureyi baştan sona kaplayan Yusuf kıssasıyla Nuh, Hud, İbrahim, Musa ve Îsa kıssaları gibi. Kısa olanlar ya başka yerde uzunca anlatıldığı için kısa tutulmuştur -Musa kıssasının Tâhâ, Kasas ve A'râf surelerinde uzun, Nâziât'ta kısa olarak geçmesi gibi- veya Kur'an'ın indirilişi sırasında meydana gelmesi sebebiyle mâlum olduğundan bir ibret hatırlatması

[27] İdris Şengül, "Kıssa", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi.,* Ankara: C. 25, 2002. s.499.
[28] Remzi Kaya, "Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri" , s.34.

kabilinden kısaca zikredilmiştir, fîl ve uhdûd kıssaları gibi. İbret için art arda zikredilen kıssalar da kısa formdadır. Fecr suresinde Âd, Semud ve Firavun, Kamer suresinde Nuh ve kavmi, Âd, Semud, Lut ve Firavun kıssaları böyledir.[29]

Kur'an kıssalarının sosyal fonksiyonu ile ilgili Yaşar Kurt şunları söylemektedir:

> "Kur'an kıssaları, olduğu gibi aktarmanın ötesinde, toplumdaki değişme ve gelişmeler göz önüne alınarak yeniden ele almak, olayların arka planındaki hakikatler üzerinde düşünmek, ortaya konulacak veriler ışığında topluma yeni bir gayret ve heyecan getirme yolları aramak gerekir. Bu özellikleri itibariyle Kur'an kıssaları, insanlara eşsiz hayat örnekleri sunan, tarihi bilgi olma özelliğini taşımaktadırlar. Ancak Kur'an'ın tarih anlayışı; Tevrat, İncil gibi kutsal kitaplar veya genel tarih anlayışında olduğu gibi, özel bir tarih veya özel kişilerin yaşam kronolojisi olmaktan öte; olaylara evrensel ve İlâhî prensipler ışığında yaklaşan, daima genel geçer kıymet ve değerler ortaya koyan bir özellik arz eder. Bu nedenledir ki Kur'an kıssalarında, bakışları ana temadan uzaklaştıracak, peygamberler ve birkaç meşhur şahsiyetin dışında; kişi, yer ve zaman gibi kavramlara yer verilmez."[30]

Kur'an kıssalarındaki ana temanın tevhit olduğu bilinmektedir.[31] Kur'an'ın insanlığa ulaştırmak istediği amaç ne ise, Kuran'ın önemli bir bölümünü oluşturan kıssaların da amacı esas olarak aynıdır. Bu durumu Kur'an ayetlerinde görmekteyiz. Şimdi meallerini zikredeceğimiz ayetler bu amacı bizlere göstermektedir:

> "İçinizden cumartesi günü hakkındaki hükmü çiğneyenleri elbette bilirsiniz. Bu yüzden onlara, "Aşağılık maymunlar olun!" demiştik. Biz bunu, hem çağdaşlarına hem de sonradan gelenlere ibret veren bir ceza, müttakiler için de bir öğüt kıldık." (Bakara, 2/65-66),
>
> "Peygamberlerin haberlerinden, senin kalbini kuvvetlendireceğimiz bilgilerin her birini sana anlatıyoruz. Bunlarda sana gerçeğin bilgisi, müminlere de bir öğüt ve bir uyarı ulaşıyor" (Hud, 11/120), "And olsun onların kıssalarında akıl sahipleri için ibretler vardır. Kur'an, uydurulabilecek bir söz değildir; fakat o, kendinden öncekiler için onay, her şey için detaylı açıklama, iman eden toplum için bir rahmet ve bir hidayettir." (Yusuf, 12/111)

---

[29] Şengül, "Kıssa" , C.25, s.500.

[30] Yaşar Kurt, *Hz. Yusuf'un Tarihsel Hayatı Mukayese ve Değerlendirme*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2005, s.12.

[31] Remzi Kaya, "Kur'an Kıssalarının Tefsir ve Teşrî'deki Yeri", *İSAV, Kur'an ve Tefsir Araştırmaları III - Tartışmalı İlmi Toplantı*-, İstanbul: 2000, s. 6.

Kıssalar diliyle, fikirler somutlaşır ve böylece kolay anlaşılması sağlanır. Bunun sonucunda da mesaj içselleşir ve kalıcı hale gelir:

> "Kur'an-ı Kerim'de bulunan kıssaları, geçmiş tarihlerden oluşturulmuş bir sinema gibi düşünürsek, göreceğimiz şey zaman geçse de insan ve onun rolleri hiç değişmemiş; yalnız kıyafetler ve olayın geçtiği yerler değişmiştir. Dolayısıyla kıssalar aslında bizlere bizi anlatmıştır."[32]

Gerçekten insanoğlunun yaratılışı, somut olaylarla kavramaya ve anlamaya daha müsaittir. İnsanın bu özelliğinden dolayı Kur'an'da kıssalar sanki canlı bir film seyrettirmek üzere anlatılmakta, ele alınan tüm tarihsel ve gaybi konular izleyenlere en hassas noktalarına kadar aktarılmaktadır. Bu sayede insanlara verilmek istenen tevhit eksenli hayatın kodları da aktarılmış olmaktadır.[33] Bu aktarımda bireyin doğuştan herkesle bir olan şahsî/fıtrî yapısı yanında, iman/kabul, inkar/ret arasında beliren kişilik kodlarından bahsedilmektedir.[34] Dolayısıyla Kur'an kıssalarının insanların dinî eğitimi sürecinde, öğretici, güdüleyici ve model teşkil etme özelliği de büyük önem arz etmektedir.

Böyle didaktik bir açıdan bakıldığında Kur'an kıssalarının iki gayesi olduğunu söyleyebiliriz: İnsanı tevhit eksenli yaşamdan uzaklaştıran davranışların bırakılması ve bırakılan olumsuz davranışın yerine tevhidi sorumluluk bilinciyle imanın gereklerinin yerine getirilmesi. Bunlar, betimleme ve duyguların kullanılmasıyla ana temaya ulaştırılır. Bu sayede kıssası anlatılan toplumlarda doğru yolda olanların karşılaştığı mükâfatlar ya da emirlere uymayanların aldıkları cezalara dikkat çekilerek ortak toplumsal aklın Yaratıcıyı tanıyıp ona göre davranış belirlemesi sağlanır.[35]

Böylelikle kıssalarda hedeflenen mesajı anlamak, insanın kendini tanımasına (ma'rifet-i nefs) ve Rabbini tanımasına (marifetullah) yardım ettiği gibi muhtemel imtihanlarını ve hayatın zorluklarını da atlatabilmesini sağlamaktadır. Bu kıssalardan

---

[32] Yusuf Batar, "Kur'an Kıssalarının Bazı Eğitsel Özellikleri" , *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bahar, 2016/7, ss.85.
[33] İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 2.B. , Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. Yay. , 1976 s. 172. 176
[34] İdris Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, s.71.
[35] Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul: Boğaziçi, 1980, 1.C. , s.186

çıkarılacak her davranışın temeli, kalıcı bir tarih bilinci yerleştirmektir. Bu bilince kavuşunca her bir insan tekinin söyleyeceği söz şu olacaktır: "Her iki dünyada saadete ulaşmak benim nihai hedefim olmalıdır. Bunun için de ahlakını toplumsal yaşantı ve ilişkiler dolayımında tezkiye eden ahlaklı bir birey olmalıyım."

Kur'an'daki kıssalar ile ilgili Osman Eyüpoğlu ve arkadaşlarının kaleme aldığı makalede şöyle bir tespit yapılmıştır:

> "Kıssalar, eğer doğru okunursa ve verdikleri mesajlar doğru algılanırsa her iki dünya için de bir müjde, yok eğer doğru okunmayıp da karşı olunuyorsa o zaman iki dünya için de bir ihtar olmaktadır. Kıssalarda bize sunulan örnekler sayesinde oluşacak tarih şuuru, davranışlara yansıyarak kalıcı bir tutum değişimi sağlayacak böylelikle sahih iman-salih amel ilişkisinde kendini bulan bir ahlaki davranış örgüsü ortaya çıkacak, bu da kişi ve toplum adına manevi çöküşe yol açacak ahlaki hataları bertaraf edecektir. Bu ahlaki içselleştirme durumu kişiyi, korku yönelimli bir imandan, ihsan mertebesindeki bir imana yükseltecektir." [36]

2.2. Kıssaların Sosyal Fonksiyonu

Kıssalar Kur'an-ı Kerim'de oldukça geniş bir yer tutmaktadır. Kıssaların anlatımına baktığımızda insanlığa sosyal mesajlar aktardığını görmekteyiz; insanın Allah ile ilişkisi nasıl olmalı, insanın insanla ilişkisi nasıl olmalı vb. Kıssalar insanlık tarihi boyunca yaşanılan hayatın, evrensel bir dille tüm insanlığa aktarılmasıdır. Kıssalar asla geçmiş zaman masalları değildir. Şimdiki halimizi değerlendirmemize ışık tutarlar. Herkes kendi kabiliyeti ölçüsünde kıssalardan istifade eder.

Ayrıca kıssalar, insan ve toplumsal davranışlar noktasında da çok önemli ipuçları verir. Çünkü insan denen varlığın yaratıcısı onun zaaflarını, duygularını, istidatlarını da en iyi bilendir. Böylece kıssalar, insanların ve toplumların davranışlarını doğru anlama, yapıları ve süreçleri kavrama noktasında bir rehber ve modeldir. Yüce Allah'ın, "Elbette onların kıssalarında akıl sahipleri için ibret vardır" (Yusuf, 12/111) demesi de bunu göstermektedir.

---

[36] Eyüpoğlu, "Bireysel Dinî Tecrübe ve İşlevselcilik Açısından Kur'an Kıssaları", s. 282.

Özellikle 18. yüzyıldan itibaren görülen yoğun sosyal değişimler, modernist ve seküler algılar, "new age" hareketleri, bütün kutsal kitapları olduğu gibi son ilahî hitap olan Kur'an'ı ve tarihi-güncel mesajını bir arada içeren kıssaları farklı bakış açılarıyla insanlığın istifadesine sunma gereğini ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla kıssaların, içerisinde barındırdıkları anlatım ve anlamın önemi; gün be gün maneviyattan, anlam arayışından ve yaratılış gayesinden uzaklaşan insanlık, global etik arayışları, toplumsal ve toplumlar arası barış adına sosyo-kültürel bağlamda yeni değerlendirmelerin ve okumaların yapılmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Kur'an'da geçen kıssalar incelendiğinde, kıssalarda konu edinilen toplumlarla her dönemde yaşayan insan davranışlarında karşılığını bulacak örnekler sergilenmektedir. Hz. Nuh ve Hz. Lut kıssasında sapıklıkları, Âd ve Semud kavimlerinde dünyevi kuvvet ve kibirlerini, Medyen halkında ölçü ve tartıdaki hileleri, İsrailoğullarında inat ve tutucu davranışları ve sonuçlarını fark edenler kendileriyle benzeşen yönleri de göreceklerdir.

Kıssalarda aynı zamanda tüm insanlığa rol modeller sunulmaktadır. Marshall'ın *Sosyoloji Sözlüğü'*nde "Rol model" şu şekilde tanımlanır:

> "Bireyin, belirli bir toplumsal rol çerçevesindeki davranışını ona bakarak şekillendirdiği ve ona uygun, benzer tutumlar benimsediği bir anlamlı öteki." olarak tanımlanır. "Bireyin, rol modellerini kişisel olarak tanıyor olması gerekmez: Örneğin bazı insanlar belirli roller çerçevesindeki davranışlarını gerçek ya da efsanevi tarihsel şahsiyetleri model alarak oluştururlar. Rol modeli, bir bireyin yaşamı ve benliğinin tüm oluşturucu roller çerçevesinde taklit edilecek bir oluş biçiminden (örüntü) ziyade, yalnızca belirli bir role uygun idealler sunarlar."[37]

"Rol model" kavramının tanımında gördüğümüz gibi kıssalarda bizlere belirli rollere uygun idealler cömertçe sunulmaktadır. Hz. Yusuf'un kardeşleri kıskançlık ve hased duygularının güdülediği davranışları neticesinde onu kuyuya atmışlardı:

> "Onu götürüp kuyunun dibine bırakmaya ittifakla karar verince bunu yaptılar. Biz de Yusuf'a, "kardeşlerinin yaptıklarını bir gün onlara, kendileri (senin kim olduğunun) farkına varmadan mutlaka haber vereceksin" diye vahyettik. Gömleğinin üzerinde ona ait olmayan bir kan izi de gösterdiler. Yakub, 'Hayır!

[37] Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay-Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat yayınları, 1999, s.626.

> Nefsiniz sizi kötü bir iş yapmaya sürüklemiş; artık (bana düşen) güzelce sabretmektir. Anlattığınız şeyler karşısında, (bana) yardım edecek olan ise ancak Allah'tır' dedi." (Yusuf, 12/15-18)

Burada Hz. Yakub'u hem peygamberlik hem de mümin rol modeline uygun bir sabır, teslimiyet ve istikamet tutumu sergilerken görmekteyiz. Hz. Yusuf'un da pek çok rol model örnekliğinden bir tanesini bu noktada ortaya koymak gerekirse zamanı biraz daha ileri sararak kardeşleri ile Mısır'da karşılaşmasına getirebiliriz:

> "Yusuf dedi ki: Bugün yaptıklarınız yüzünüze vurulmayacak, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir." (Yusuf, 12/92)

Görüldüğü gibi burada Hz. Yusuf, "ayıbı setretme", "affedicilik", "tevazu", "ilahî müdahaleye müracaat", "Allah'ın rahmetini tasdik" gibi rol model olma özellikleri sergilemiştir.

Hz. Yusuf'un kardeşlerinin kıskançlıkları sebebiyle, onu kuyuya atmaları sonucu köle olmasına ve satılmasına, babasından ve vatanından uzaklaştırılmasına rağmen onları affedebilmesi son derece önemli bir davranış tarzıdır. Biz aynı davranışı, bu ayetler indikten bir müddet sonra Mekke'nin fethi sırasında Allah'ın Resulünü Mekke'ye girerken, oradaki münkir ve mücrim topluluğa; "kardeşim Yusuf'un dediği gibi bugün size kınama yoktur." derken görüyoruz. Peygamberimizden Hz. Yusuf'un tutumlarının aynen sadır olmasında şaşılacak bir şey olmasa da, davranışlarına örnek olarak "kardeşi Hz Yusuf'u" göstermesi konumuz açısından, Hz. Yusuf ile ilgili yukarıdaki tespitimizi teyit eden özel bir önem arz ediyor.

Yusuf kıssası görüldüğü üzere ilk mümin muhataplarına, -tıpkı her dönemde olduğu gibi- olumsuz gibi görünen şartlar altında bile yalnız olmayıp, her an Allah'ın gözetimi ve desteği altında olduklarını hissettirmekte, adeta ispat etmektedir. Olaylar, sahneler, kahramanlar doğrudan ve dolaylı anlatım yoluyla bir film şeridi gibi okuyanların önüne serilmekte ve zımnen "işte sizler de bu yaşananlardan kendinize hisseler çıkarın ve kendinizi bu rol modeller doğrultusunda her an yeniden yenileyin" denmektedir…

Kıssaların, özellikle indirildikleri toplumda moral destek olarak son derece etkileri bulunmaktadır. Hüznün ve umutsuzluğun doruk noktada olduğu bir zamanda Yusuf suresi, Hz. Muhammed ve ashabına umut olup topluluktaki herkese adeta: "yalnız değilsin, senin yaşadıkların daha öncede yaşandı. Ama sonuç olarak Hz. Yusuf'un geldiği noktaya bak." denmektedir. Peygamberin ve ashabının sosyal yapı içerisinde verdikleri var olma mücadelesinde bu tür yaşanmış kıssalar onlara her daim diri kalmaları, çalışmaya ve kurumsallaşmaya yılmadan devam etmeleri ve ümitvar olmaları gibi çok önemli sosyolojik ve psikolojik destek sağlıyordu.

Kur'an-ı Kerim tarihin derinliklerinde zor bedeller ödenerek elde edilen kazanımları gözler önüne sererek ve Kitab-ı Mukaddes'te tahrif edilmiş kıssaların kaybolmasına müsaade etmeyerek onları muhataplarına doğru bir şekilde sunar.[38] Kıssalar, okuyan herkese düşüncelerine ve davranışlarına etki edecek veriler sunmakla sosyal fonksiyonunu yerine getirmekte ve inananlara bir değerler silsilesi sunmaktadır. Bir şeyin değeri, hem kendi içinde kutsallığından hem de belli gereksinimleri sağlamasından dolayıdır. Değerler paylaşılır, ciddiye alınır, ortak refahın korunması ve ortak ihtiyaçların karşılanmasında rol oynar dolayısıyla coşkularla birlikte bulunurlar.[39] Kur'anî değerler inananlara kıssalar aracılığı ile anlatılmakta ve hayatın pratiklerine aktarımları sağlanmaya çalışılmaktadır. Kıssalar bütün bu yönleriyle bakıldığında da müminlerin hayatında son derece işlevsel bir rol oynamaktadırlar.

3. YUSUF SURESİNE GİRİŞ

3.1. Yusuf Suresinin Kıssa Olarak Önemi

Yusuf suresi on ikinci sure olup iniş sırasına göre Hud suresi ile Hicr suresi arasında elli üçüncü sırada inmiştir. Kur'an'da peygamber isimleriyle anılan sureler

[38] Murat Karaçizmeli, *Kur'an'da Geçen Yusuf ve Musa Kıssalarının Benzer ve Farklı Yönleri*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s.21.
[39] Kurt, *Din Sosyolojisi*, 11.baskı, s.79.

olmakla beraber bu peygamberlerin isimleri, surenin içinde kısmen geçmektedir. Yusuf suresi ise baştan sona kadar tek bir peygamberin hayatının anlatıldığı tek suredir. Yusuf suresinde anlatılan ve en güzel kıssa diye isimlendirilen kıssanın Yusuf kıssası olduğu bizzat Kur'an tarafından dile getirilir: "Biz bu Kur'an'ı sana vahyetmekle (başka konular yanında) en güzel kıssayı da anlatıyoruz. Gerçek şu ki, sen daha önce bunları bilmiyordun." (Yusuf, 12/3) Vani Mehmet Efendi'nin Beğavi' den aktardığına göre, Yusuf kıssasının en güzel kıssa oluşunun sebebi şudur:

> "Bu kıssada, insanların uhrevi ve dünyevi bakımdan ihtiyaç duyduğu birçok faydalar, ibretler, hikmetler ve nükteler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları, kralların, kölelerin ve salih insanların hayatları, kadınların hileleri, düşmanların eziyetlerine sabretme ilkesi ve elinde öç alma imkânı varken insanları bağışlama prensibi gibi konulardır."[40]

Bu kıssa Hz. Peygamber devrinde Yahudi ve Hristiyanlar tarafından da biliniyordu fakat içeriği Tevrat içindeki yanlış anlatımlara/israiliyyata dayanmaktaydı. Kıssanın esbab-ı nüzulü olarak, Yahudi ve münafıkların sorularına cevaben inmesi gösterilmektedir. Sure, Hz. Muhammed'in en hüzünlü ve sıkıntılı döneminde inmiştir. Çok sevdiği eşi Hz. Hatice ve kendisiyle Müslümanları müşriklere karşı koruyan amcası Ebu Talip'i kaybettiği "bu iki musibetten en çok hangisine yanacağımı bilemiyorum" sözüne dayanarak İslam tarihinde "hüzün yılı" olarak ilan edilen bir zaman diliminde inmiştir.

> Sanki Allah, Resulüne zımnen "Ey Resulüm! İçinde bulunduğun topluluğun seni yalanlamasına ve sana işkenceler yapmasına üzülme. Hz. Yusuf'un çektiklerini düşün. Kardeşleri onu kıskanmıştı ve onu kuyuya atmışlar ardından köle olmuş, evlerinde kaldığı kadının oyunuyla sınanması ve bunun neticesinde zindan hayatı yaşamıştır. Yusuf Peygamber'in çektiği sıkıntı, zorluk ve musibetleri iyice düşün. Bu sıkıntıların karşısında gösterdiği sabır onu, en aşağıda olan hapisten en yukarıda olan yöneticiliğe kadar çıkarmıştı. Bunları düşün! Sen de sabırla imtihanlara sabrederek kendini güçlendir." diye hitap etmiştir. [41]

---

[40] Celil Kiraz, "Vani Mehmet Efendi'ye Göre Hz. Yusuf Kıssası'ndan Çıkarılacak Dersler ve İncelikler ", *Ulusal Vani Efendi Sempozyumu*, Editör Mehmet Yalar, Celil Kiraz, Bursa, 2011, s. 104.

[41] M.Asım Köksal, *İslam Tarihi*, Cilt. V, İstanbul: Şamil Yayınları, 1987, s.57.

Yusuf suresini kısaca özetleyecek olursak; [42] ilk olarak ilk üç ayette Kur'an'ın Allah tarafından Arapça olarak indirildiği ve en güzel kıssanın anlatılacağı söylenerek muhatabın alakasının daha baştan konuya cezbedilmek suretiyle dikkatinin olaylara yoğunlaşmasının sağlandığını söyleyebiliriz.

Hz. Yusuf'un gördüğü rüya ile başlayan kıssa kardeşlerin kıskançlıklarının sonucu Hz. Yusuf'u kuyuya atıp babalarına kurdun yediğini söyleyerek işledikleri suçu bir yalanla ört bas etmeye çalışmalarıyla ve Yusuf'un kuyudan çıkarılarak köle olarak satılmasıyla dramatik bir şekilde devam etmektedir.

Yusuf'u satın alan Aziz olumlu biridir ve Yusuf'u eve getirince, eşine, "ona iyi bakmasını ve onu evlat edinebileceklerini" söyler. Burada rahat bir hayat yaşayan Yusuf, Aziz'in karısının sinsi planıyla büyük bir iftiraya uğrar. Yapılan tahkikat sonunda Hz. Yusuf'un suçsuzluğu ortaya çıksa da karısına ceza verilmez. Duyulan bu haber neticesinde Aziz'in karısı ileri gelen kadınları çağırarak onlara bir mizansen hazırlar. Kadınlar da aynen Aziz'in karısı gibi Hz. Yusuf'a âşık olurlar ve kendilerini kaybederler. Kadınlar da Hz. Yusuf'tan istifade etmeye kalkınca Hz. Yusuf bu tekliflere evet demektense zindana girmeyi yeğler ve zindan hayatı başlar.

Zindana kendisiyle beraber giren kimselerden ikisiyle arkadaş olur. Burada onlara tevhit dininin inceliklerini anlatarak tebliğ vazifesini yapar. Bu arkadaşlarının gördükleri rüyaları yorumlar. Yorumlarına göre zindandan kurtulacağını umduğu arkadaşından, zindandan çıktığında Melik'e kendisinden bahsetmesini söyler lakin o çıkınca bunu unutur.

Melik bir rüya görür ve bunun yorumunu yanındakilerden ister fakat kimse yorum yapamaz. O zaman arkadaşı Hz. Yusuf'u hatırlar ve hemen ona giderek rüyayı anlatır, ondan öğrendiği yorumu Melik'e aktardığında Melik acilen Yusuf'un yanına

---

[42] Yusuf suresinin özeti yapılırken faydalanılan eser, Hayrettin Karaman, Mustafa Çağırıcı, *İbrahim Kani Dönmez, Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012.

çağırılmasını ister. Hz. Yusuf bu isteği adının temize çıkarılması şartıyla kabul eder. Teklifi kabul gördükten sonra Melik onu yanına çağırır ve ondan özel danışmanı olmasını ister. Hz. Yusuf ise kendisinin hazinenin başına getirilmesini talep eder, talebi kabul görür.

Artık saray yılları başlamıştır. Bundan sonra gelecek kıtlık yıllarında kardeşleri de Mısır'a gelerek Yusuf'tan yardım isterler. Hz. Yusuf kendini ancak yaşanan bir takım olaylardan sonra tanıtır. Kardeşleri pişmanlıklarını dile getirir ve sonunda babasıyla kavuşurlar. Kıssa Hz. Yusuf'un Müslüman olarak ölmek istediği dua ile biter. Bundan sonra gelen ayetlerde inanmayanların durumundan bahsedilip inananlar için Kur'an'ın nasıl rehber olduğu ifade edilerek Sure bitirilir.

Surenin ana fikrinin "bir insandan ne çıkar?" sorusuna verilen cevap olduğunu söyleyen İslamoğlu, surenin bir insanın bütün topluma taşıdığı vasıflarla nasıl istikamet verebileceğinin gösterildiğini vurgular. Kıssada Züleyha'nın tüketici sevgisiyle, Hz. Yakub'un üretici sevgisinin hikâye edildiğini ve bu iki sevgide sevilen kişinin aynı kişi yani Hz. Yusuf olduğunu tespit eder. İslamoğlu bu sevmelerin aslında şu şekilde olduğunu söyler; "Züleyha nefsini, Hz. Yakub mazlumiyeti ve mağduriyeti sevmektedir." İslamoğlu'na göre gerçekte surede Hz. Yusuf'un hayatı anlatılsa da asıl anlatılan Hz. Peygamber'dir: "ey Mekke'nin Yusuf'u! Taif senin kuyun, Mekke senin zindanın, hicret senin Mısır yolculuğun, Medine senin Mısır'ındır. Mutlu son seni bekliyor."

Surenin bir diğer önemli tarafının da insanlara iffet-şehvet ikileminde iffetin nasıl da galip geldiğinin gösterilmesidir. Bir diğer yönden baktığımızda Yusuf suresinde gördüğümüz en önemli özelliklerden biri insani ilişkilere yaptığı vurgudur. Sure yukarıda kısaca özetlediğimiz gibi baştan sona Hz. Yusuf kıssasının anlatıldığı bir suredir.

Yusuf suresinde dikkat çeken unsurlardan biri de rüya konusudur. Kıssa bir rüya ile başlar; Hz. Yusuf'un gördüğü rüya daha sonra zindandaki arkadaşların rüyası ile devam eder ve nihayetinde Melik'in gördüğü rüya ile üçlenir. Rüyalar Eski Mısır'da

hayatın her alanında önemli bir yer tutmaktaydı. Sembolik bir dili olduğu kabul edilen rüyaların mesaj verme ve kehanet gösterme gibi fonksiyonları bulunmaktaydı.[43]

Rüyalar insanları ruhsal ve sosyal yönden etkilemektedir. Bu yüzden de ilk yıllardan beri rüya tabirleri ve tevilleri insanların çokça ilgilendiği bir alan olmuştur. Rüyalar hakkında her ekolden düşünür fikir beyan etmiştir. Tasavvuf, psikoloji, psikiyatri, psikanaliz, edebiyat, mitoloji, astroloji, simya hatta –günümüzde burç, fal ve tabir ile ilgilenenler bile- konu hakkında fikir serdetmişlerdi

Rüyaların insanın ruhsal ve beyinsel yanından ve daha önce yaşadığı olaylardan etkilendiği konusunda bir mutabakat olmasına rağmen, metafizikle ilişkisi konusunda dinî ve seküler olmak üzere iki görüş bulunmaktadır. Bunlardan biri, Eflatun'a kadar dayandırılan rüyanın metafizikle ilgili olduğu görüşü, diğeri de Aristo'dan bu zamana kadar uzanan seküler görüştür. Bu görüşe göre rüyalar, duyular vasıtasıyla insanların gün içinde zihinlerinde biriktirdiklerini, uyku sırasında hayal kurma yetisiyle birleştirip birtakım işlemlerden sonra ortaya çıkmaktadır. Yani kısaca rüyalar tamamen duygularla alakalıdır.[44]

Rüyaların çeşitleri vardır: Kişinin kendisine telkin ettiği (şuuraltı kaynaklı) rüyalar, ilahiyat literatüründe şeytani ya da salih/sadık olarak değerlendirilen rüyalar Konumuz açısından asıl önemli olan "sadık rüyalar" dır. Bu rüyalar Peygamberler tarafından görüldüğünde vahiyden güç aldığı için bilgi kaynağı olarak kabul edilmektedir. Fakat normal insanlar için doğrudan bilgi kaynağı değildir.[45] Hatta tasavvufta müridin gördüğü rüyadaki uyarı veya ilhamatın sadece kendisini bağlayacağı söylenir. Rüyaların bu çeşidi, peygamberlere ait olduğunda ise geleceğe dair haber verebilirler; bundan dolayı

---

[43] Özer Çetin, "Dîni Tecrübenin Anlaşılmasında Rüyanın Rolü: Yusuf Suresindeki Rüyalar Üzerine Psikolojik Bir Yorum", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt. 21, Sayı. 2, 2012, s.99.
[44] Çetin, a.g.m. , s.94.
[45] Mehmet Okuyan, *Kur'an-ı Kerîm'de Hz.Yusuf Kıssası*, Samsun: Üniversite Yayınları, 2019, 46.

da uyarıcı ve öğüt verici olabilmektedirler. Hz. Yusuf'un gördüğü rüya da böyledir.[46] Ayrıca çok güçlü ve istisnai bir hayal gücüne sahip peygamber, başkalarının uyku halinde gördüklerini uyanıkken görür ve tıpkı rüya gören bir insanın durumunda olduğu gibi, görülmeyen nesneleri gerçekte oldukları gibi ya da benzerleriyle algılar.[47] Rüya konusunda Özer Çetin bir makalesinde şöyle söylemektedir:

> "Hz. Yusuf'un rüyası kendisi ve ailesi için, zindan arkadaşlarının rüyaları kendi hayatları için, firavunun rüyası ise Mısır için önemli bir başlangıç öncesi ortaya çıkmıştır. Zindandaki fırıncı ve sakinin rüyalarının kehaneti kısa bir sürede, firavunun rüyasının kehaneti orta vadede, Yusuf peygamberin rüyası ise uzun bir zaman sonrası gerçekleşmiştir. Rüyaların kehaneti bu konuda liyakatli olan Hz. Yusuf tarafından doğru bir şekilde tabir edilerek anlam kazanmıştır. Yukarıda sayılan özellikler genel olarak İslâm kültüründe sadık rüyalar olarak bilinen rüyalar için de geçerli olduğu görülmektedir. Yalnızca bu tür rüyaların kaynağı konusunda farklılık bulunmaktadır. İslâm'a göre bu tür rüyaların kaynağı Allah iken, Jung'a göre kolektif bilinçdışıdır."[48]

Yusuf suresi, Hz. Yusuf'un rüyasıyla başlar ve surenin sonunda bu rüyanın gerçekleştiği anlaşılır. Kıssada geçen toplumsal ve bireysel olaylar son derece akıcı ve yalın bir üslupla anlatılarak, okuyan herkesi içine alıp, sanki o anda orada hissini vermektedir. Yusuf kıssası hem indiği toplumda, hem de okunduğu her dönemde, okuyucuları için sosyal hayat, kadın-erkek ilişkileri, kardeşler arası ilişkiler, baba-oğul ilişkisi, ekonomik tedbir paketleri, devlet yönetimi, evlatlık sistemi ve sonuçları, kaza-kader noktasında ve daha pek çok güzel örnekler barındırmaktadır.[49]

Yusuf suresindeki önemli başlıklardan biri de Hz. Yusuf'un gömlekleridir. Taşıdıkları anlam ve verdikleri mesajlar bakımından surenin kıssadan hisselerinden olmuşlardır. İnsanın giydiği sıradan bir kıyafetin ne anlamlar taşıyabileceği, düşünen insanların zihinlerini yüzyıllardır meşgul etmektedir. Yusuf'un birinci gömleği çocukluk

---

[46] Eyyup Aksoy, *Yusuf Kıssası'nın Sosyo-Psikolojik Tahlili*, (Yüksek Lisans Tezi) , Şanlıurfa: Harran Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996, s.37.
[47] Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, s.37.
[48] Çetin, "Dinî Tecrübenin Anlaşılmasında Rüyanın Rolü: Yusuf Sûresindeki Rüyalar Üzerine Psikolojik Bir Yorum", s.106.
[49] Muhammed Abay, *Kur'an Kıssaları*, E 1. Baskı, İstanbul: Armağan yayınları, 2007, s..127.

döneminde karşımıza çıkan "sahte kanlı gömlek" olup, masumiyeti simgelemekteydi. Yusuf gerçekten kurt tarafından öldürülmüş olsaydı gömleği parçalanmış olurdu. İkinci gömlek ise arkadan yırtılan "iffet ve ihlas gömleği" dir. Bir kadın cazibesi karşısında girdiği imtihandan başarıyla çıkmasını sembolize ediyordu. Üçüncü gömlek "iktidar, istikrar ve istikamet" gömleği olan Yusuf kokulu gömlekti.[50] Yusuf'un gömlekleriyle ilgili söylenecek sözler tahmin edileceği üzere sadece bundan ibaret değildir. Gömlek metaforu üzerinde bir değerlendirme de İslamoğlu tarafından şu şekilde ifade edilir: Birinci gömlek Hz. Yakub'a gelen acı haberin yalancı şahidi olarak kullanılmak istenen gömlekti. Ama gömlek bu yalancı şahitliği kabul etmedi ve doğruyu söyledi. İkinci gömlek, Yusuf'a Züleyha tarafından atılan iftira karşısında doğruyu söyleyen, yalancı şahitlik yapamayan gömlekti. Üçüncü gömlek de, Yusuf tarafından babasına yaşadığını müjdeleyen gömlekti. Bu gömlek zannı galiple iffet gömleğiydi. İslamoğlu burada verilen mesajın açık olduğunu ve herkesin Yusuf olduğunu dolayısıyla bir Züleyha'sı olacağını, sonucunda da yırtığın nereden olduğuna dikkat edilmesini, Hz. Yakub'un gözlerini açan gömleğin, "görmeyen gözleri açan" sıradan bir gömlek değil iffet gömleği olduğuna dikkatleri çekmektedir.[51] Rüya ve gömlek sembolleri üzerinden birçok değerlendirmeler yapılmış olmakla beraber burada bu kadarla iktifa edeceğiz.

Bir başka önemli nokta, Kuşeyri'nin ifadesiyle bu kıssa, başında çeşitli musibetler bulunan insanlar için nasıl sabredilmesi gerektiğine dair, aynı şekilde elinde birçok nimet bulunan insanlar için de nasıl şükredilmesi gerektiğine dair önemli tavsiyeler içermektedir. Dolayısıyla kıssada, hem sıkışık ve zor durumda olanlar için, hem de rahatlık ve kolaylık içerisinde bulunanlar için alınması gereken dersler bulunmaktadır.[52]

---

[50] Abdullah Yıldız, *Yusuf'un Üç Gömleği*, 10. B., İstanbul: Pınar Yay., 2017.
[51] Mustafa İslamoğlu, *Kur'an Surelerinin Kimliği*, 20. Baskı, İstanbul: Akabe Vakfı Yayınları, 2011, ss.147-148.
[52] Kiraz, "Vani Mehmet Efendi'ye Göre Hz. Yusuf Kıssası'ndan Çıkarılacak Dersler ve İncelikler" , s. 113.

Yusuf suresi bizlere insanî değerler ve toplumsal hiyerarşi açısından önemli mesajlar vermektedir. İlk olarak çevrelerindeki insanlara karşı en yakınları bile olsa dikkatli ve temkinli olmaları gerektiği hatırlatılır. Kardeşlerinin kıskançlık ve hasetleri yüzünden, Hz. Yusuf'un kuyuya atılarak babasından uzaklaştırılması bize bunu göstermektedir. Bir diğer mesaj, kardeşlerin babalarını ağlayarak kandırmaya çalıştıkları ve Hz. Yakub'un -bu konuda her ne kadar onlara inanmasa da- suçlarını yüzlerine vurmadan sabretme yolunu seçmesinde verilir. İffet-şehvet kıskacında nasıl doğru yolun takip edileceği de Hz. Yusuf örneğiyle gözler önüne serilmiştir.

Allah'ı hayatınıza müdahil ederseniz sizi nasıl zindandan sultanlığa getirebileceği, bittim dediğiniz anda nasıl elinizden tutup çıkarabileceği, her şeyin üstünde bir kaderin olduğu tüm insanlığa son derece edebi ve sinemaskop şekilde anlatılmıştır. Hiç bir şey göründüğü gibi değildir. Realitenin dünyaya ve insana görünen gerçekliği ardında, görünmeyen ve "ilhamat", "teslimiyet" ve "yakinlik" gibi kazanılmış vasıflarla keşfedilecek bir başka yüzü vardır. Yusuf Suresi özellikle materyalizm ve "katı determinizm" gibi akımların metafizik ve mutlak hakikatin tezahürlerini aramaya ket vurucu etkisi altındaki günümüz insanı için çok iyi okunup araştırılması gereken bir suredir.

Surede peygamberlik kurumunun teyidiyle ilgili veriler de bulunmaktadır. Peygamber de olsa "beşer"in hata yapabileceğinin vurgulandığı bu kıssa ile Peygamberimize, Hz. Yusuf gibi sabırlı olması, korkmadan, yılmadan görevini sürdürmesi, işin sonunun Hz. Yusuf'un akıbetindeki gibi "hayır" olacağı mesajı verilmiş, karşısında yer alanlara da, Peygamberimizle girdikleri mücadeleyi eninde sonunda kaybedecekleri, direnmelerinin anlamsız olduğu ihtarında bulunulmuştur. Hz. Yusuf'un ayette mezkur fuhşiyyatı işlemesine mâni olan vasfı "nübüvvet"tir. Bunun delili ise peygamberlerin, insanları kötülüklerden ve kötülüğe götürecek sebeplerden men etmek için gönderilmiş olmalarıdır.

3.2. İlgili Dönemin Tarihsel Özellikleri

Dönemin tarihsel özelliklerine Hz. Yakub'un bulunduğu dönemle başlamak yerinde olabilir. Hz. Yakub babası İshak'tan Kenanlılardan kız almaması, Feddan'da oturan dayısı Leban'ın yanına gidip orada evlenmesi emir ve tavsiyesini almıştır. Bu tavsiyeye uyarak ve kardeşinin zulmünden de kaçmak için Feddan'a gidip orada dayısının iki kızıyla evlenmiştir. O devirde iki kız kardeşi aynı anda nikâhına almak henüz yasaklanmamıştı. Hz. Yakub ve Hz. Yusuf hakkındaki bilgilerin birçoğunu Tevrat'ta geçen bölümlerden öğrenmekteyiz. Buradan aldığımız bilgiler de sıhhat konusunda son derece problemlidir. Başka kaynakların azlığı nedeniyle Kur'an ve sünnet ile bağdaşmayan Tevrat metinleri kabul edilmemiştir. Kenan memleketi yer olarak; Sayda, Sur, Beyrut, Filistin ve Suriye'nin bir kısmını da içine alan bölgedir. Burada Kenan b. Ham yaşadığı için bu isim verilmiştir. Kendisi Hz. Nuh'un torunudur.

Hz. Yakup, Hz. İshak'ın oğlu olup annesinin adı Rafeka'dır. Kardeşi Ays ile birlikte ikiz olarak doğan Hz. Yakup Ays'ın ayağını tuttuğu ve ondan sonra doğduğu için "Yakup" diye isimlendirilmiştir.[53] Hz. Yakup'un yaşadığı devri tespit etmek pek de kolay değildir. Yapılan araştırmalar genelde onlara en yakın yaşamış olan ve hakkında en fazla bilgi sunulan Hz. Musa dönemine kıyaslanarak bulunmaya çalışılsa da bu da çok sağlıklı sonuç vermemektedir.

Mısır insanlık tarihinin en eski medeniyet merkezlerinden biridir. Kur'an'da da her millete peygamber yollanıldığından bahsedilmektedir. Bazı tarihi kaynaklarda Hz. Yusuf'un Mısır'a gönderilmiş ilk peygamber olduğu söylenmektedir. Yapılan araştırmalar M.Ö. 1700-1600 yılları arasında Mısır'ı işgal eden ve Asyalı oldukları söylenen Hyksos'lar döneminin Hz. Yusuf'un yaşadığı döneme işaret ettiğini ortaya çıkarmıştır.[54] Bunu çağrıştıran bazı veriler bulunmuştur. Birincisi Yusuf adı ile ilgilidir.

---

[53] M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2005, s.263.
[54] Seyyid Kutub, *Fi Zılal'il Kur'an Tefsiri*, C.8, İstanbul: Hikmet Yayınları, 1972, s. 338.

Hyksos'ların dilinde "Yu-ys" şekline görülmektedir. İkincisi de o dönem monoteist eğilimlerin olduğunu görmekteyiz. Hyksos'lar XV. Ve XVI. Hanedanlıklar döneminde Mısır'a gelmişler, XVIII. döneme kadar hüküm sürmüşlerdir. Mısır'a Yusuf'un geldiği tarihte Kral Aphopsis (Mısır kaynaklarında Apopi) hüküm sürmekteydi.[55] Hyksos'ların kimlik bilgileri için şunlar söylenebilir: Tarihçiler, 'göçebe ülkelerin hükümdarları' veya 'çoban krallar' diye isimlendirmiş olmaları bunların Mısır'a gelmeden önce yerleşik hayata geçmemiş olan Suriyeli Araplar oldukları yönündeki görüşleri kuvvetlendirmektedir.[56]Hiksos'ların Aman-Re ismini taşıyan ilahları vardı. Onun ibadeti, tektanrıcılığa oldukça yakındı. Aman-Re "benzeri yok, yegane ilah, dokuzluğun reisi, yaratıcı" ve bu gibi ifadelerle övülmüştür.[57] Tefsirciler, Hyksos'ların Hz. İbrahim ve Hz. Yakub'un yaşadığı döneme yakın tarihte hüküm sürmelerinden dolayı Allah'ın dinine ait bilgilere sahip olabilecekleri konusunda yorum yapmışlardır.[58]

Bir diğer haber kaynağı da Yusuf ve Züleyha aşkı için yazılmış "mesnevi"lerdir. Mesnevilerde aile hayatı ve toplumun diğer alanlarıyla ilgili bilgiler bulmaktayız. Aile birliği oluşturulurken yapılan düğünlere geniş yer verilmiştir. Mesnevilerdeki evlilik merasimleri incelendiğinde o devirde kız babalarının günümüzdeki işleyen teamüllerden farklı olarak, damada kızlarını teklif ederek evlendirmeleri ve çeyiz verdiklerini görmekteyiz. Düğünlerde aynı zamanda bol ihsanlarda bulunulup yemekler verildiği de anlatılmaktadır.[59]

---

[55] Ömer Faruk Harman, "Yusuf", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, İstanbul:2013 C.44, ss.1-5.

[56] Hayrettin Karaman, Mustafa Çağırıcı, İbrahim Kani Dönmez*, Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, C.3, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012, s. 236.

[57] Annemarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, İstanbul: Kırkambar, 1999, s. 40.

[58] Kutup, *Fi Zılal*, s. 338.

[59] Melike Gürcan Türkdoğan, "Yusuf'u Züleyha Mesnevilerinde Sosyal Hayatın Yansımaları", Erzurum: *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 38, s.52.

Yine bu dönemde Mısır'da tanrıça kelimesinin vurgulandığını görmekteyiz. Kraliçe kraldan önde gelmekteydi. Ailede miras anneden geçmekteydi. Bu durum kadınları aldıkları imtiyazlar sebebiyle memnun etmekteydi. Dönemi inceleyen araştırmacı Dr. Muıray, kadının ekonomik bağımsızlığı nedeniyle güçlü olduğunu hukuki davalara da girdiğini belirtmektedir.[60]

3.3. Yusuf -Züleyha İlişkisi

Yusuf-Züleyha ilişkisi, Yusuf Kıssası'nın üzerinde en çok konuşulan konularından belki de ilk sırada geleni ve en önemlisidir. Bu konu aslında bir kadının kurduğu tuzak dolayısıyla adeta bir iffet-şehvet karşılaşmasıdır. Genelde Züleyha kurduğu tuzakla buradaki kötü karakter olmakla beraber, gerek tefsirlerde gerekse edebi eserlerde şahsının değil yaptığı fiilin kötülüğünden bahsedilir. Fakat Hz. Yusuf'un hapisten çıkacağı zaman itirafta bulunmasından dolayı acınarak, "kara sevda"ya düştüğü için böyle yaptığı kabul edilmiştir. Özellikle edebi eserlerde çok sevilen ikili aşkın sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu başlık altında Kur'an'da ve edebi eserlerde bu ilişkinin nasıl yer aldığını inceleyeceğiz.

3.3.1. Kur'an'a Göre Yusuf-Züleyha İlişkisi

Kur'an'da anlatıldığı kadarıyla ilk karşılaşmaları, Hz. Yusuf'un kuyudan kurtulup Mısır'a getirilmesi ve Aziz tarafından satın alındığı zaman olmuştur. Bazı tarih kaynaklarından ve Kur'an'dan edindiğimiz bilgiler bize o devirde kadınların güçlü ve baskın olduklarını gösteriyor. Üst kademede olması ve istemesi her şeyi yapması için kâfi olmaktadır.

İlgili ayetler (Yusuf, 12/23-33) Züleyha'nın Hz. Yusuf'tan faydalanmak istediğini, kapıları kilitleyip onu zinaya davet ettiğini, buna karşın Hz. Yusuf'un, Allah'ın uyarısı ve Aziz'in kendisine gösterdiği iyi davranışların karşılığında "böyle bir şeyi

[60] Ali Coşkun, *Sosyal Değişme Kadın ve Din*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011, s.59.

yapmaktan Allah' a sığınırım" diyerek Züleyha'yı reddettiğini söyleyerek devam eder. Daha sonra ikisi de kapıya koşarlar fakat ikisi de ayrı nedenlerden bu işi yaparlar. Kadın gitmesini engellemek için, erkekse kadından kurtulmak için koşar. Bu esnada Züleyha Hz. Yusuf'un gömleğini arkadan yırtar. Neticede kapıda Aziz ile karşılaşırlar. O anda Züleyha, eşine Hz. Yusuf'u şikâyet edip onun kendisinden faydalanmak istediğini söyleyerek cezalandırılmasını ister. Hz. Yusuf ise asıl mağdur olanın kendisi olduğunu söyler. Kadının tarafından bir şahit gömleğin nereden yırtıldığına bakılarak olayın açıklığa kavuşacağını söyler. "Eğer gömlek önden yırtıldıysa kadın haklıdır, yok eğer arkadan yırtıldıysa o zaman erkek haklıdır" diyerek olaya çözüm getirmiştir. Gömlek incelendiğinde görülür ki Hz. Yusuf haklıdır. Bunun üzerine Aziz kadınların tuzağının büyüklüğünü dile getirerek Hz. Yusuf'tan da bu olayı kapatmasını istemiştir. Şehirdeki kadınların dedikodu çıkarması üzerine Züleyha onları sarayına davet etmiş ve karşılarına Hz. Yusuf'u çıkararak kendisine hak vermelerini sağlamıştır. Olayın sonucunda Hz. Yusuf onların teklif edeceği ahlaksızlık yerine zindanı seçerek hapse girmiştir.

Züleyha'nın Hz. Yusuf'a, evlatlık olmasına rağmen cüretkâr bir şekilde sahip olmaya çalışması, içine düştüğü kara sevdadan dolayı ne yaptığını bilmemesinden olabilir. Aziz'in karısı daha sonra çağırdığı üst tabaka kadınların yanında da bu ahlaksız teklifini yinelemiştir ve onlara Hz. Yusuf göstererek kendisini anlamalarını istemiştir.[61] Ayette konu şu şekilde anlatılmaktadır:

> "Bulundukları beldedeki kadınlardan bir kısmı, "Aziz'in karısı, hizmetindeki genç ile beraber olmak istiyormuş; Yusuf'un sevdası kalbine işlemiş! Biz onu gerçekten açık bir sapkınlık içinde görüyoruz" dediler. Aziz'in karısı Züleyha, kadınların aralarında konuştuklarını duyunca onlara bir haberci gönderdi; uzanmaları için yastıklar hazırladı ve onların her birine bir bıçak verdi. Kadınlar meyvelerini soyarken Yusuf'a, 'çık karşılarına!' dedi. Kadınlar Yusuf'u gördüklerinde güzelliği karşısında şaşırdılar. Bu yüzden ellerini kestiler ve "Hâşâ rabbimiz! Bu bir beşer değil, bu ancak değerli bir melektir!" dediler. Kadın dedi ki: "İşte hakkında beni kınadığınız şahıs budur. Ben onunla beraber olmak istedim. Fakat o, iffetini korudu. And olsun, eğer kendisine emredeceğimi

[61] Hayrettin Karaman, Mustafa Çağırıcı, *İbrahim Kani Dönmez, Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012, C.3, 229.

yapmazsa, mutlaka zindana atılacak ve elbette sürünenlerden olacaktır!" (Yusuf, 12/31)

Hz. Yusuf'un yaşadığı zaman Mısır ileri gelenleri manevi ve ahlaki bir çöküntü içindeydiler. Azizin karısına o dönemin ileri gelenlerinin eşleri, yaptığının yanlışlığını söyleyecekleri yerde tam tersine onunla gayri meşru şekilde birlikte olmasını söylemişler, hatta kendileri de beraber olmayı istemişlerdir. "Yusuf fenomeni" karşısında kadınlar farklı tutum ve davranışların içerisine girmiş de olabilirler. Biliyoruz ki Yusuf son derece karizmatik özelliklere sahipti.

Bir başka açıdan, Hz. Yusuf'un davranışı noktasından olaya yaklaşıldığında Yusuf suresinde muhtevi ilgili bölümlerde önemsenen husus Hz. Yusuf'un iffeti olmalıdır. Züleyha esas alınarak, aslında kadın cinsinin hilekâr olmasının, bu özelliğin yaradılışında bulunduğunun söylenmesi ve baştan çıkartıcı olarak görülmesi, kadının aşağılanmasıdır. Bu durumda kadın potansiyel bir "tehdit" unsurudur. Bu kadar zaaf ve kusuru olan -bir- kadının karşısında, "kusursuz" -bir- erkeğin etkilenmesi de hayret edilecek bir durumdur. Erkeklerin de iffetli duruş sergilemeleri gereken bir konumda, iffet anlayışının kadın üzerinden genellenerek ortaya konması düşünülmeye değer bir durumdur. Böyle bir durumun ise kabul edilmesi düşünülemez, zira iffet her iki cins içinde gerekli bir davranıştır. Kimin kimi ayarttığı değil, ayartılmamak önemli olmalıdır.

Bir başka açıdan bakacak olursak, Züleyha'nın derdi sadece şehevi duyguları olsaydı, o dönemde Mısır'da bulunan herhangi biriyle de beraber olabilirdi. Aslında Züleyha âşık olmuştu ve aşkına kavuşmak istemekteydi. Kur'an'da adının zikredilmeyerek kendisinden "o kadın" diye bahsedilmesinin sebebi, burada hedefin bizzat kişi değil, onun davranışı olmalıdır. [62]

Toplumsal hayatın içinde tarihin ilk yıllarından beri, değerler içinde en yukarıda olan kutsal/ilahi olanlar, en aşağıdakiler dünyevi ve bedene ait değerlerdir. Genel ahlak

[62]Eyyup Aksoy, *Yusuf Kıssası'nın Sosyo-Psikolojik Tahlili*, (Yüksek Lisans Tezi) , Şanlıurfa: Harran Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996, s.55.

bu yönde bir gelişim gösterir. Aziz'in karısının kendini haklı çıkarma isteği Durkheim'ın insan tabiatı tiplemesiyle izah edilebilir. Durkheim'a göre insanın duyusallık-akılcılık, bencillik- diğergamlık, beden-ruh gibi ikili bir yapısı bulunmaktadır. Bu durumdan dolayı insan daima kendisiyle ve diğerleriyle çelişir. İnsan hem topluma bir şeyler verir hem de ondan alır. Toplum kendini idame ettirebilmek için bireyden sürekli özveri ister.[63] Nitekim Aziz'in karısı toplum nezdinde kendini temize çıkarmaya çalışarak, haklılığına delil göstermek için yine üst tabakadan kadınları meşruiyet aracı olmak üzere toplamıştır.

Kanaatimizce neticede iki bakış açısı olabilir. Birincisi olumsuz bakış açısıdır: Bu bakış açısına göre Züleyha "ahlaksız" bir kadındır. Kendi şehevi duygularına kapılarak evlatlığı olan genci ayartmaya çalışmış ve sonunda muradına erememiş olsa da, ona karşılık vermeyen Yusuf'u zindana attırmıştır. Bu tavır ahlaksız bir tavırdır. İkinci bakış açısından baktığımızda şunu görebiliriz: Züleyha içine düştüğü kara sevdanın, mantığını ele geçirmesine engel olamamış, bir hata yapmış ve bu hatayı herkesin yapabileceğini de düzenlediği mizansenle göstermiş bir kadındır. Sevdiği insanın kocası tarafından öldürülmemesi için Yusuf'u zindana attırmış olma ihtimali, sevgisine delil olarak gösterilebilir. Nitekim Yusuf ile Züleyha aşkının geçtiği namütenahi kapsam ve çeşitlilikteki literatür bu aşkın şiddeti, çağrışımları ve hissiyatı ile şekillenmiştir.

Belki de, Züleyha'yı bu noktaya sürükleyen boşluğu -mesela aile ilişkileri açısından ya da psikolojik/duygusal bağlamda- bulabildiğimizde meseleye daha sıhhatli yaklaşabiliriz. Kıssanın ilerleyen bölümlerinde Züleyha'nın suçunu itiraf ettiğini ve bağışlanma dilediğini görüyoruz. Beşer olarak insan hata yapabilir. Nasıl Hz. Yusuf kardeşlerinin kendini öldürme girişimlerini affettiyse, ayıpları örttüyse, bu örnekte olduğu gibi cürme uğrayan açısından asıl olan hatayı ifşa değil kapatmak, cürüm sahibi açısından da, hatasını anlayıp idrak edip rücu ve tövbe etmek olmalıdır. Böyle olunca suçlar toplumda, görünür olmadan, sosyal çalkantılar oluşturmadan, yayılmadan

[63] Kerim Edinsel, *Sosyolojik Düşünme ve Çözümleme*, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2014, s. 424.

kapatılacak, toplumsal huzur ve sevgi daha kolay sağlanarak toplumsal bütünleşme sağlanmış olacaktır.

3.3.2. Edebi Metinlerde Yusuf-Züleyha İlişkisi

Yusuf kıssası anlatım özellikleri ve Hz. Yusuf'un hayatının baştan sona gözler önüne veciz bir şekilde sunulması sonucu edebiyatçıların ilgisini her zaman çekmiştir. Klasik Tük edebiyatında, İran edebiyatında ve günümüzde, içinde bulunan dramatik sahneler sebebiyle hem kıssanın tamamı hem de özelde Yusuf İle Züleyha ilişkisini konu edinen tefsir çalışmaları yapıldığı gibi hikâye, menkıbeler, efsaneler, şiirler, mesneviler de bulunmaktadır. Aynı zamanda Kur'an-ı Kerim'de yer alan kıssaların anlatım tarzı - ders verme ve model oluşturma- Türk edebiyatına da sirayet etmiştir. Örneğin Mevlana'nın mesnevisinde peygamber kıssalarına dayanan pek çok hikâye insanlara ders almaları ve sonuçlarını görmelerini sağlamak için anlatılır.

Bu alanda ortaya konulan ilk eser, 13. yüzyıl başlarında Yesevi dervişi olan Harezmli Ali ya da Kul Ali ismiyle tanınmış şaire ait olan *Kıssa-i Yusuf* 'tur.[64] 14. Yüzyıla baktığımızda Şeyyad Hamza'nın *Destan-ı Yusuf*'u öne çıkmakta, ayrıca Erzurumlu Darîr'in kaleme aldığı Yusuf ile Züleyha'ya ait mesnevisi de tanınmaktadır. 15. Yüzyıla geldiğimizde Hamdullah Hamdi'nin *Yusuf u Züleyha* isimli mesnevisi, ünü günümüze kadar ulaşan önemli bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. 16. Yüzyıldan 17. yüzyıla doğru giderken Taşlıcalı Yahya ve Zihni ön plana çıkan isimler olmuştur.[65]

Klasik Türk edebiyatında kıssalar konu edilirken, Kur'an-ı Kerim'de teferruata girilmeden, daha çok verilmek istenen mesaj üzerinde durulduğu için Kitab-ı Mukaddes ve Tevrat'tan birçok israiliyat mesnevilere, hikâyelere ve romanlara sirayet etmiştir. Edebi metinlerde betimlemeler çok fazla kullanıldığı için, Kur'an'da adı bile alenen

---

[64] Melike Gökcan Türkdoğan, *Klasik Türk edebiyatında Yusuf u Züleyha Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma*, T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2011, ss.39-40.
[65] Hanife Koncu, "Yusuf ve Züleyha", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: 2013,C. 44, s. 38.

zikredilmeyen Züleyha'nın hayatı, tahmin edileceği üzere Tevrat ağırlıklı alıntıların, dönemin yaşanmışlıklarından da izler taşıyan efsanevî muhtevası çerçevesinde anlatılmaktadır. Aşk ve ihtiras dolu bir başlangıçtan tövbe etmiş ve sevdiğine kavuşmuş bir kadın teması oluşturulmuş, hatta israiliyatta olmayan temler, motifler, dialoglar üzerine yepyeni bir kurgu inşa edilmiştir. Vahyin içerdiği bir konunun kurmacaya dayanan metinlere dönüşmesi, vahyin içeriğinden uzaklaş(tır)ma tehlikesi taşısa da, eş zamanlı olarak okuyucu ya da yazarda Kıssa'nın Kur'an'da nasıl yer aldığıyla ilgili bir tecessüs uyandırması açısından faydası da olabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

YUSUF SURESİNDE SOSYO-EKONOMİK YAPI

Yusuf Suresi kavramsal, tarihi açından incelendikten sonra şimdi de toplumun en küçük yapı taşı olan aile ve insan ilişkileri bağlamında ve toplumun en etkili kurumları ve dinamiklerinden olan din, ahlak, siyaset ve ekonomi üzerinden bir değerlendirmede bulunmaya çalışacağız. Din, ahlak siyaset ve ekonomi üzerinden toplumları değerlendirmek incelenen devrin anlaşılması açısından özel bir öneme sahiptir. Din, aile, ekonomi ve siyasetin sosyolojinin temel kurumlarından, ahlakın ise bireysel/toplumsal bağlamda din ile ilişkisi, şahsiyet yapısı ve değerler sistemindeki rolü hatırlandığında bu önemin sebebi kendiliğinden ortaya çıkar.

1. DİNÎ/AHLAKİ YAPI

Hz. Yusuf dönemi daha önce anlatıldığı gibi Mısır'da Hyksos'ların hüküm sürdüğü döneme rastlamaktadır. Arkeolojik kazılarda Mısır'a Asya'dan gelen Hyksos'larda tevhit dini kalıntılarına rastlanmaktadır. Bu devirde Mısır'da her şeyi gökyüzüyle ilgili anlamlandırdıklarından, gökte bulunan bütün cisimlere manevi bir güç atfetmekteydiler. Gökyüzüne olan bu ilgilerinden dolayı da Astronomi alanında ilerlemişlerdir.

Mevdudi tefsirinde[66] Kitab-ı Mukaddes araştırmacılarının Hz. Yusuf'un yaşadığı dönemi ve kıssanın yaşandığı tarihi M.Ö. 1890 civarında ve Hz. Yusuf'un da on yedi

[66] Ebu'l Al'â Mevdudi, *Tefhimu'l Kur'an Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 2.baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 1996,C.2, s.436-439.

yaşlarında gösterdiklerini söylüyor. Aynı zamanda bu devirde Mısır'da 15. haneden olan Hyksos kralından bahsedildiğini ve Arap ırkından olduklarını görüyoruz. Bu arada Kur'an yorumcuları ve Arap tarihçilerinin Hyksos halkına Amalik dediklerini ve bunun son arkeolojik kazılarda ispatlandığını söylüyorlar.

IV. Amenhotep tahta çıktığında tüm diğer tanrıları yasaklayarak, sadece tek bir yaratıcıya inanmalarını emreder. Tüm diğer ilah figürlerini kırdırarak kendi inandığı Aton ismini verdiği tek tanrıyı kabul etmelerini istedi. Kendi adını da Aton'un hizmetkârı manasında Akhenaton olarak değiştirdi. Bu bilgiler kendisinin başkent yaptığı Tel el Amarna'da bulunan hiyerogliflerden edinilen bilgilerdir. Kralların Tanrı olmadığını kanıtlamak için halkın içine girdi. Kendi resimlerini son derece sade çizdirdi. İşte bu kralın dedesinin Yusuf olduğu da iddia edilmektedir.[67]

Yapılan çalışmalar Hyksos'ların Mısır'ın geleneksel tanrılarını kabul etmeyip kendi tanrı inançlarını getirdiklerini gösteriyor. Kur'an'da Hz. Yusuf zamanındaki yöneticilere Melik, Hz. Musa devrideki yöneticilere ise firavun olarak hitap edilmesi bu durumun bir göstergesidir. Daha sonra Amaliklerin iktidardan indirilerek sürüldükleri ve yerlerine zalim firavunların hüküm sürdüğü Kıptilerin geçtiği de yine bu kaynaklarca teyit ediliyor.

Yusuf kıssasında Hz. Yusuf'un dinini tebliğ etmesi, zindandakilere "Allah'a inanmayan kavmin dinini terk ettim" demesi o devirde farklı ilahlara tapıldığını göstermektedir. Burada Hz. Yusuf'un tebliğde önce tevhidi öne aldığını daha sonra da şirki kınadığını görmekteyiz. Yusuf Suresi'nde geçen Hz. Yusuf'un; "…çeşitli tanrılar mı iyidir yoksa gücüne karşı durulmaz Allah mı? Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, sizin ve atalarınızın taktığı isimlerden başka bir şey değildir…" (Yusuf, 12/39-40) sözleri çok tanrılı inanışın bir başka göstergesidir. Böyle olmakla beraber Hz. Yusuf'un Mısır

---

[67] Aytaç Gök, "Tek Tanrıya İnanan Tek Mısır Firavunu Akhenaton", *Academia.edu*, https://www.academia.edu/37647989/TEK_TANRIYA_%C4%B0NANAN_TEK_MISIR_FIRAVUNU_AKHENATON, (16/02/2020)

idarecileri ile itikadi bir sorun yaşamadığını görmekteyiz. Nitekim Melik'in Hz. Yusuf'a gösterdiği teveccüh, onun da bu konuda ilahlık taslamadığını göstermesi açısından önemlidir. Fakat Hz. Yusuf'un bir peygamber olduğunu bilmemesi de imkânsızdı.

Bunların ışığında diyebiliriz ki; o devirde bozulmuş bir tek tanrı inancı olmakla birlikte, eski mısır dini geçerli değildir. Nitekim Melik'in davranışları da bunu teyit etmektedir.

Eski Mısır'da öldükten sonra dirileceklerine inanma da vardı. Bu yüzden de ölen kimse için mumyalama geleneği mevcuttu. Hatta mumyalama işlemi o devirde meslek haline gelmiştir ve bu işi yapanlara Mumyacı denmekteydi. Astroloji tutkuları büyüye düşkünlüklerinden ileri gelmekteydi.[68]

Ahlaki yapıya gelince bununla ilgili kıssada geçen olaylar adaletli bir yöneticinin başta olduğunu bize göstermektedir. (Yusuf, 12/51-56) Bunun yanında üst düzey yönetici eşlerinin davranışlarından anlıyoruz ki o devirde kadınlar son derece rahat, her tür ahlaksız davranışı rahatlıkla işleyip bununla da yüzleşebilen bir yapıya sahiptir. Bu devirde kadınlar son derece güçlü, her istediğini yapabilen bir imaj çizmekteler. (Yusuf, 12723-33) Yusuf suresinin en dikkat çeken ve ahlaki zafiyetin de vurgulandığı konusu olan Yusuf-Züleyha ilişkisi çalışmanın birinci bölümünde detaylarıyla ele alındığı için bu bölümde ayrıca yer verilmemiştir. Sadece kadın-erkek ilişkileri bağlamında değil sosyal ve siyasi planda haksızlıklar ve adaletsizlikler gibi işaretler ahlaki yapıdaki sapmaları gösteriyor. Zaten bu dönem böyle ahlaki zafiyetlerin hüküm sürdüğü bir yer olmasa Peygamberlerin bozulmuş topluluğa tebliğle görevlendirilmelerinin bir manası olmazdı.

---

[68] Mehmet Özsait, Özkan İzgi, *Tarih Eskiçağ Tarihi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yayınları,1991 s.225.

2. YUSUF SURESİNDE AİLE YAPISI

Aile toplumun en temel yapı taşıdır. Bununla beraber toplumu oluşturan diğer kurumlarla da her an etkileşim halindedir. Aile kurumu kimi kurumları kendi etkilerken kimi kurumlardan da mesela "din" gibi etkilenmiştir. Dinlerin hepsi dünyevi konular içinde en çok aile ilişkileri ile ilgilenmişlerdir. Aile yaşadığımız toplumda dinamik yapısı nedeniyle canlı bir organizmanın hücrelerine benzetilerek adeta toplumun kalbi olduğu ifade edilmektedir.[69]

2.1. Hz.Yakub'un Evlilikleri ve Bunun Aileye Yansıması

Kur'an-ı Kerim'de kıssaları haber verilen, İsrailoğullarıyla ilgili peygamberler içerisinde sıralanan Hz. Yakub; Ulul'l-Azm (büyük peygamberler) vasıflandırılır. Hz. İbrahim ve Hz. Musa ve onların muhatap oldukları toplumlar arasında geçişi sağlayan peygamberlerden birisidir. Hz. İshak'ın oğlu olan Hz. Yakub, Kur'an'da peygamber, Yahudi inanışında ise İsrail'in ataları diye isimlendirilen üç kişiden biridir. (diğerleri İshak ve İbrahim'dir)[70]

Hz. Yakub'un doğumu, evliliği ve çocukları hakkında Kur'an'da Yusuf suresindeki anlatımın dışında bir ibareye rastlamamaktayız. Bu bilgiler daha çok Tevrat metinlerinde yer alan bilgilerden elde edilmiştir. İslami kaynaklarda bulunan Hz. Yakub'a ait bilgilerin bir kısmı Yahudi kaynaklardan alınmıştır. Hz. Yakub Tevrat'ta "tanrı ve insanla güreşen" manasında "İsrail" lakabıyla anılmaktadır.[71] Hz. Yakub 'un babası Hz. İshak, annesi de Rafeka'dır. Bir başka yerde de ismi Rabeka olarak geçmektedir.[72]Hz. Yakub ikiz olarak dünyaya gelmiştir. Birlikte doğduğu kardeşi Ays hırçın bir yapıya sahip olduğu için, kardeşine zarar vereceği endişesiyle rivayet olunur ki; Hz. İshak oğlu Hz.

---

[69] Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi*, s.7.
[70] Ömer Faruk Harman, "Ya'kub", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, İstanbul:2013 C.43, ss.274-276.
[71] Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara: Ocak Yayınları, 1998, s.427.
[72] Harman, "Ya'kub", C.43, ss.274-276.

Yakub'a bulundukları Kenan'dan evlenmemesini, Harran'a giderek dayısının kızlarıyla evlenmesini söyler. Harran'a giderken yolda bir rüya görür ve rüyada Allah ona bulunduğu yerde evlatlar, kitap ve peygamberlik vereceğini söyler. Bir mabet yapmasını ister ve bu mabet Beytülmakdis'tir.[73]

Hz. Yakub Harran'a varınca dayısının kızlarından önce Lea, daha sonra da Rahel ile evlenir. Bu evlilikleri yapmak amacıyla her bir eşi için yedi sene dayısına hizmet eder. Eşleri Lea'dan dört, Rahel'den iki çocuğu olur; bunlar Hz. Yusuf ve Bünyamin Rahel'den doğmuştur. Daha sonra iki kız kardeşin çeyiz olarak yanlarında getirdikleri iki cariyeyi de oğlan doğursun diye Hz. Yakub'a hediye ettiklerini de kaynaklardan öğreniyoruz.[74] Bunlardan da her birinden üç olmak üzere toplam on iki oğlu vardır. Bir kaç tane de kızı olduğunu kaynaklarda görmekteyiz.[75] Abdurrahman Kurt bir makalesinde Hz. Yakub'un evliliklerini şu şekilde ifade etmiştir:

> "Hz. Yakub'un dayısının iki kızıyla aynı anda evlendiği, daha sonra eşlerinin isteği üzerine, cariyeleriyle cinsel ilişkide bulunduğuna dair Eski Ahit haberini Taberî de zikretmiştir. Anlatıldığına göre, eşleri kısır olmadığı halde bu gerçekleşmişti. Yusuf ve Bünyamin aynı anneden dünyaya gelmişlerdi. Güzelliği ve zekasıyla farklılık gösteren Yusuf, daha küçüklüğünden itibaren, teyzesinin ve onun çocuklarının(on kişi) aşırı kıskançlıklarına maruz kaldı. Baba bir kardeşlerin küçük Yusuf'tan kurtulma ihtirası, onu kuyuya atma fiilini gerçekleştirebilecek noktaya ulaşmıştı. Yusuf'un başına gelenler, âdeta bir bedelin karşılığı gibiydi."[76]

En eski çağlardan günümüze gelinceye kadar çokeşli ve tekeşli ailelerin olduğunu görmekteyiz. Birden fazla kadınla evlenme demek olan poligami aslında çokeşlilik kelimesi ile karşılığını bulmaktadır. Çünkü çokeşlilik aslında "bir cinsin karşı cinsten iki ya da daha fazla kimseyle aynı anda yaptığı evlilik" olarak tanımlanmakla beraber bunun çokkarılılık manasında daha çok erkekler için kullanıldığı söylenmektedir.[77]

---

[73] Köksal *Peygamberler Tarihi,* 1.Cilt, s. 263-264.
[74] Süleyman Ateş, *Kur'an'da Peygamberler Tarihi*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2004, ss.128-129.
[75] Ahmet Lütfi Kazancı, *Peygamberler Tarihi*, İstanbul: Nil Yayınları, 1997, C.2, s.32.
[76]Abdurrahman Kurt, "Dini Kaynakların Çokeşliliğe İlişkin Görüşleri ve Osmanlılarda Çokeşlilik", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 1999, S.8, C.8, s.192.
[77] Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü,* s.126.

Poligami birkaç manada kullanılmaktadır;

1. Polijini: Bir erkeğin birden çok kadınla aynı anda evli olmasıdır. Genelde poligami bu anlamda kullanılmaktadır.

2. Poliandri: Kadının aynı anda birden fazla erkekle evli olmasıdır. Bu polijiniye karşın son derece seyrek olarak görülmektedir

Polijini ve poliandri ekonomik ve nüfus yoğunluğundaki değişikliklerden kaynaklı oluşmaktadır. Tekeşlilik monogami olarak ifade edilir. Tarihin derinliklerine indiğimizde çokeşliliğe ve tek evliliği de rastlamaktayız. Genelde çokeşliliği, ekonomik ve sosyal statü olarak üst tabaka sahiplerinde çok fazla görmekteyiz. Peygamberlerin içinde de tek evli olanlar olduğu gibi çokeşli olanlar da mevcuttur. Hz. Yakub da çok evli olan peygamberlerdendir. [78]

Kur'an-ı Kerim'de çok evliliğe dönemde cari sınırsız evliliği kısıtlayarak ruhsat verilmekte olup aslında adalete dikkat etmenin çok önemli ve neredeyse imkansız olduğuna işaretle tek eşin tavsiye edildiğini görmekteyiz.

> "Yetimlerin hakkına riayet edemeyeceğinizden korkarsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan cariye ile yetinin; bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır." (Nisa, 4/3)

Bu ruhsattan faydalanarak yapılan bu tür evliliklerin sonuçlarını incelediğimizde ortaya çıkan sosyal tablo pek de iç açıcı gözükmemektedir. Kumalar arası çekişme, rekabet ve güç mücadelesi, çocukların babalarını paylaşma durumunda kalmaları babanın eşler ya da çocuklar arasında muhtemel adaletsiz ve kayırmacı tutumları, ilk eşin meşru itirazıyla sona eren evlilikler, aile kurumuyla birlikte çocukları da etkilemektedir. Bununla bağlantılı olarak günümüze kadar gelen örnekler bizlere göstermektedir ki,

[78] Kurt, "Dini Kaynakların Çokeşliliğe İlişkin Görüşleri ve Osmanlılarda Çokeşlilik" , s.183-184.

çokeşliliğin yaşandığı ailelerde farklı annelerden doğan çocuklar arasında, kıskançlık, haset, mal paylaşımlarından dolayı küskünlükler son derece olağan hale gelmektedir.

Bu konuyla ilgili örnekleri Peygamberler tarihinde dahi görmekteyiz. Hz. Yakub'un çocukları arasında yaşanan kıskançlık ve sevgi açlığı kardeşlerini kuyuya atıp, köle olmasını sağlayacak kadar ileri boyutlara gidebilmiştir.

Hz. Yakub belki de yaptığı bu çokeşlilik sonucu, kardeşler arasında çıkan kıskançlık yüzünden, kendisinde peygamberlik emareleri gördüğü Hz. Yusuf'un hayatının rotasını şaşırtmıştı. Hz. Yusuf'a babası tarafından gösterilen özel sevgi diğer kardeşler arasında dikkat çekmiş ve bu sevgiyi kendilerine yönlendirmek için Hz. Yusuf'u ortadan kaldıracak bir tuzak hazırlamaya sevk etmiştir. Bunlara rağmen Hz. Yusuf kuyulara, zindanlara atıldığı, iftiralara uğradığı halde, sarayın en üst seviyesine kadar çıkmayı başardıysa bunun sebebi, hiç şikâyet etmemesi ve gösterdiği tevekkül yüzündendir.

Çokeşlilik cazip görünse de, sonuçları itibarıyla, özellikle tekeşlilik üzerine ve çekirdek aile formatında olarak dizayn edilen toplumlarda şartların uyumsuzluğu nedeniyle ailevi problemler doğurmakla malüldür.

2.2. Baba-Evlat İlişkileri

Çok eşli bir peygamber olan Hz. Yakub, çok sayıda çocuğa sahip bir babaydı: On iki erkek iki de kız çocuğu vardı. Bu kadar çok çocuğun olduğu ortamda, çocuklara gösterilecek ilgi ve alaka da daha fazla dikkat gerektirmektedir. Genel olarak baktığımızda çocukların yetiştirilmesinde iki temel yaklaşım vardır. Birincisinde çocuk kendi başına ayakta kalmaya çalışır, ikincisinde ise çocuğa destek verilerek ona yardımcı olunur. İkinci yaklaşımda çocuk ile ebeveynler arası ilişki daha iyi olur. Uzmanlara göre iki yöntem de kendi durumlarında doğrudur.[79]

---

[79] Üstün Dökmen*, İletişim çatışmaları ve Empati*, 19. Baskı, İstanbul: Sistem Yayınları, 2002, s.2.

İşte Hz. Yakub da bu korumacı tavrı yüzünden daha küçük olan Hz. Yusuf ve Bünyamin'e daha ilgili görünüyordu. Babalarının bu tutumu diğer büyük kardeşlere karşı sevgisizlik ve umursamamaktan dolayı değildi. Zaten bir peygamber olan Hz. Yakub'un onların zannettiği gibi davranması mümkün de değildir. Nitekim bunun delili Hz. Yakub'un kardeşlerinin bir şey yapacağına dair emareler olmasına rağmen Hz. Yusuf'u büyük kardeşlerle yollamasıdır.[80] Bir baba olarak tahmin etmesine rağmen, büyük çocuklarını kırmamak, reddetmemek ve güvenini göstermek için Yusuf'u onlara emanet etmiş, yaptıkları yanlışı anlamasına rağmen yalanlarını ortaya çıkarmayarak ilişkilerini bozmamıştır.

Daha önce ifade ettiğimiz gibi Hz. Yakub'un çocuklarıyla ilişkileri son derece olumluydu. Bunu Yusuf suresinde aralarında geçen diyaloglardan da anlayabiliyoruz. Kıssanın başlangıcında Hz. Yusuf ve Hz. Yakub'un birbirlerine "babacığım" ve "oğulcuğum" (Yusuf, 12/73-49) şeklindeki seslenişleri bizlere aralarındaki sevgi ve yakınlığı göstermektedir. Bu sözcükler ancak derin bir şefkatin eseri olabilir.

Hz. Yakub çocuklarının hatalarına rağmen onlara düşkün ve onlar tarafından sözü dinlenilen bir babaydı. Mısır'a gittiklerinde onları korumak için farklı kapılardan girmelerini söylemiş, çocuklar da onu dinlemişlerdi. Diğer taraftan çocukları da babalarına karşı merhametliydiler. Bünyamin'in Mısır'da kalma durumu söz konusu olduğunda merhametlerini sergileyerek onu babasına götürmek istediler. Bu da yine Hz. Yakub'un çocukları üzerinde tesis ettiği etkinin sonucudur.

Yine Hz. Yakub'un küçük olmasına rağmen Yusuf'la istişare edip onu dinlemesi, kişiliği üzerinde olumlu bir rol oynamıştır.

---

[80] İbrahim Sürücü, "Yusuf Suresinde Aile Psikolojisi" , *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt.9, Sayı.46, 2016, s.973.

2.3. Kardeşler Arası İlişkiler

Yusuf Kıssasında kardeşler arasındaki ilişkiler iki yönlü olarak karşımıza çıkmaktadır. Birincisi, abilerinin Yusuf'a göstermiş oldukları kıskançlık nedeniyle onun canına kast etmelerine kadar varan davranışı, diğeri Yusuf'un bu yapılanların karşısında sergilediği tutumdur. Şimdi bu davranışların neden-sonuç ilişkisini kısaca anlatmaya çalışacağız.

2.3.1. Kardeşler Arası Kıskançlık

Kıssanın başlangıcı Hz. Yusuf'un rüyasıyla başlar. Rüyayla ilgili anlatım bizlere ağabeylerin içinde bulundukları sosyo-psikolojik ortamı göstermektedir. Aslında bu ortamı devrin şartları içinde düşünmek gerekmektedir. Hz. Yusuf ve kardeşlerinin yaşadığı dönemde, bulundukları yer merkezi otoriteye uzakta bulunduğundan dolayı kabileler tarafından yönetilen bir sistem mevcuttu. Her kabilenin kendi varlığını koruyabilmek için çok sayıda erkek evlat ve torunlara, yakınlara ihtiyacı olmaktaydı. Genelde kabile reisleri kuvvetli ve erkek olan evlatlarına daha düşkün olurlardı. Hal böyle olunca Hz. Yakub'un aynı zaman da bir kabile reisi olmasından dolayı büyük evlatları babalarının kendilerine daha fazla rağbet edeceğini ümit ederken, Hz. Yakub tarafından yeterince ilgi görmemeleri onların içindeki kıskançlık ve haset duygularının ortaya çıkmasına sebep olmuş olabilir.[81]

Ailede esas olan, her bir bireyin birbirine saygı ve sevgi göstermesidir. Bu durum ailede tesis edince son derece mutlu ve huzurlu bireyler ortaya çıkar. Aileler, çocukları arasında sevgi ve ilgide dengeli davranışlar göstermedikleri zaman kardeşler arasında kıskançlıklar oluşabilir. Kıskançlık, kardeşlerden birinin kendisini değersiz hissetmesine, istenmediği duygusuna kapılmasına ve diğer kardeşine karşı kendisini korumaya almasına neden olabilir.

---

[81] Mevdudi, *Tefhimü'l Kur'an Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, C.2, s.445.

Kıskançlık duygusunun aile içinde olumsuz davranışlar ortaya çıkartmaması için anne ve babalar çocuklarına sevgilerini, ilgilerini adil dağıtmaya özen göstermeliler. Anne ve babaların adaletli olmaları ve çocuklarına her konuda eşit davranmaları kardeşlerin birbirlerini kıskanmalarını engeller.[82]

Kıskançlığı ortaya çıkaran saik, sevgi, statü, arkadaşlık, dostluk, ilgi-alaka gibi kendine ait pozisyonları bir başkasının devreye girmesiyle elinden kaçırma, yitirme kaygısıdır.[83]

Abdurrahman Kasapoğlu şöyle der:

> "Kur'an-ı Kerim kardeşler arasındaki kıskançlığının sebep olacağı sonuçları etkileyici bir şekilde anlatmaktadır. Hz. Yusuf kıssasıyla kardeş kıskançlığına dikkat çekilmiş ve çözüm önerileri sunulmuştur. Kur'an bu durumu anlatırken "kıssa anlatım" yolunu kullanmıştır. Bunun için iki tarihi örnek sunmuştur. Hz. Âdem'in iki oğlunu anlattıktan sonra Hz. Yusuf ve kardeşlerini anlatmıştır.[84]

Bu kısa girişten sonra Yusuf kıssasına dönecek olursak, Hz. Yakub artık yaşlanmaya başlamış olup ve annelerini erken yaşta kaybeden Hz Yusuf ve kardeşinin üzerine titremekteydi. Aynı zamanda küçük Yusuf'ta diğer kardeşlerden daha farklı haller görüyordu. Ayetlerde de Hz. Yakub ile oğlu Yusuf'un birbirlerine hitaplarından(oğulcuğum, babacığım gibi) anlaşılıyor ki aralarındaki muhabbet gözle görülür bir durumdaydı. Küçük kardeşlere gösterilen bu ilgi büyük kardeşler tarafından kıskanılarak, onlara zarar vermeye kadar gitmiştir Aslında kardeşlerini sevmedikleri için değil, babalarının sevgisini paylaşamadıkları için böyle davranıyorlardı. Kıskançlık, sevdiğin kişiyi bir başkasıyla paylaşamama nedeniyle, sevgi neredeyse o da oraya gider.[85]

---

[82] Kurt, *Din Sosyolojisi*, 11.b. , s.36.
[83] Leyla Navaro, *Haset ve Rekabet Kendi Kuyruğunu Yiyen Yılan*, İstanbul: Remzi Yayınevi, 2011, s.16.
[84] Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an'ın Psikolojik Atlası*, Malatya: Kendini Bilmek Yayınları, 2010, C. III, s.588.
[85] Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1978, s.113

Bu kıskançlığı, Hz. Yakub'un diğer kardeşlerden farklı olarak Yusuf'a dedesi İbrahim'in gömleğini giydirmesi de tetiklemiş olabilir. Aslında kıskançlıklarında en son aşama Yusuf'un küçükken gördüğü rüyadır. Ayette şöyle geçer:

> "Yusuf bir gün, babasına demişti ki: "Babacığım! Ben rüyamda on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; onları bana secde ederken gördüm. Babası, "Yavrucuğum" dedi, "Rüyanı sakın kardeşlerine anlatma, sonra sana tuzak kurarlar! Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır. Anlaşılan böylece Rabbin seni seçecek, sana rüyada görülenlerin yorumunu öğretecek ve daha önce ataların İbrahim ve İshak'a nimetini tamamladığı gibi sana ve Yakub soyuna da nimetini tamamlayacaktır. Kuşkusuz Rabbin çok iyi bilendir, hikmet sahibidir." (Yusuf, 12/4-5-6)

İslami kaynaklarda rüyanın kardeşlere anlatıldığı ile ilgili bilgiler israiliyyat kaynaklıdır. Bu haberlerden edindiğimiz bilgiye göre rüyayı öğrenen kardeşler birbirlerine onu öldürmeyi ya da mağara, kuyu gibi bir yere terk etmeyi birbirleriyle konuşmuşlardı.[86]

Kardeşler üç veya daha fazla olduğunda, aralarından biri öne çıkarak diğerlerini yönetmeye çalışır. Bu yönetme işini yaparken de kendine göre metotlar bulur. Bunların başında telkin metodunun geldiği söylenebilir. Nitekim Freud kitlelerin telkinle yönetilebileceğini ve bunun altında sürü psikolojisinin yattığını söyler. Telkin yoluyla etrafındakileri etkileme konusunda, Yusuf kıssasındaki büyük kardeşlerin Yusuf'a komplo kurarken aralarında geçen konuşmaları örnek olarak verebiliriz:

> "Büyük kardeşler aralarında 'Yusuf ve öz kardeşi babamızın gözünde bizden daha kıymetli. Aslında bizler sayıca daha kalabalığız. Babamız şüphesiz ki büyük bir yanılgı içinde' diyerek aralarında konuşurken içlerinden biri 'Yusuf'u öldürün yahut onu bir yere atın ki babanızın teveccühü yalnız size kalsın! Daha sonra da (tövbe ederek) iyi kimselerden olursunuz. 'dedi."(Yusuf, 12/8-9)

[86] Mehmet Cihat Üstün, "Nefsî Fenalıklara Karşı Affedicilik ve Hz. Yusuf Örneği" , *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Nisan, 2015, C.8, S.37,ss.1065-1066.

Bu konuşmanın ardından kardeşler planlarını uygulayarak bir kardeşe reva görülemeyecek davranışı işlemişlerdir. İçlerindeki kıskançlık duygusu telkin ile birleşince gözleri bir şey görmez oldu.[87]

Kıskançlık çocuklarda, kardeşi görmezden gelme ya da kabul etmeme, fiziksel şiddet ya da kişilik farklılaşması şeklinde ortaya çıkabilir. Hz. Yusuf ve kardeşleri arasında bu durumu müşahede etmekteyiz.[88] Hz. Yusuf'un kardeşlerinin gösterdiği bu kıskançlık durumu, surenin indirildiği toplumda da görülmekteydi. Sure Yusuf kıssası aracılığıyla Mekke toplumuna adeta subliminal mesajlar vermektedir. Mekkeli müşrikler de peygamberliğin aslında kendilerinin hakkı olduğunu söyleyerek Hz. Peygamberi öldürmeye kadar vardılar. Bunu yapanlar en yakınları, amcalarıydı.

Yusuf'un kardeşleri arasında da kıskançlık dereceleri farklıydı. Bu tür vakalarda genelleme yapmadan bireyleri kendi arasında da değerlendirmek gerekir. Kimi öldürelim derken, bir diğeri yapayalnız bırakalım diyordu. İçlerinden biri onu öldürmemeleri gerektiğini, bunun yerine onu bir kervanın bulabileceği ve buralardan uzaklara götüreceği bir yere bırakalım demişti. Bunlar bize gösteriyor ki hepsinin kıskançlık düzeyi aynı değildi. Nitekim ayette şöyle geçer:

> "Yusuf'u öldürün veya onu (uzak) bir yere atın ki babanızın teveccühü yalnız size kalsın! Ondan sonra da (tövbe ederek) iyi kimseler olursunuz, Onlardan biri, Yusuf'u öldürmeyin, eğer mutlaka yapacaksanız, onu (kör) kuyunun dibine bırakın. Nasıl olsa gelip geçen kervanlardan biri onu bulup alır dedi." (Kur'an, 12, 9-10)

İçlerinde merhametli olduğu düşünülen biri, böylece diğerlerini yapabilecekleri daha kötü davranışlardan uzaklaştırıp en az zarar göreceği bir planın uygulanmasını sağlamaya çalışıyordu.[89] En son gelinen noktada kardeşlerini öldürmeyip kuyuya atmaları

---

[87] Hasibe Öztürk, "Kur'an Kıssaları Bağlamında Kitle Toplumu", *Maarif Mektepleri Uluslararası Sosyal Bilimler ve Beşeri bilimler Dergisi*, C. 1/1, 2017, s.36-51.

[88] Burcu Altınmakas, "Kıskançlık Kavramının Psikolojideki Yeri", *Eğitimde Yansımalar Dergisi,* Arel Eğitim Kurumları, sayı: 29, İstanbul: 2011, s.24.

[89] Sürücü, "Yusuf Suresi'nde Aile Psikolojisi" , C.9, S.46, ss. 966-979.

ve onun kuyudan çıkarılışını takip edip götürülmesini görmeleri imanlarının tamamen kaybolmadığını da göstermektedir. Kıskançlığın meydana çıkmasını sağlayan unsurlar her ne kadar psikolojik olsa da sonuçta ortaya çıkan durum tamamen sosyolojiktir. Çünkü bu durumun içinde olan herkes bundan etkilenecektir.[90]

2.3.2. Kardeşler Arası Merhamet ve Sevgi

Buraya kadar anlattığımız kardeş ilişkileri, kıskançlığa dayalı olumsuz örneklerdi. Bir de kendisine bu kadar büyük kötülükler yapılmış bir kardeşin, affetme, bağışlama örneği sergileyerek tüm insanlığa çok önemli mesajlar vermesi durumu vardır. Burada şunu anlıyoruz ki; insanlar ne kadar sinsice planlar, tuzaklar kursalar da, onların planının ötesinde bir plan çalışmaktadır. Ve bu oluş bize göstermektedir ki; İnsanlara düşen erdemli olmayı, affedici olmayı, küsmeyip sevmeyi öğrenmeleridir.

Kıssanın ilerleyen bölümlerinde kardeşlerin farklı konumlarda karşılaştıkları anlatılıyor. Bu bölümde, Hz. Yusuf gelinebilecek en üst makama gelmiş, kardeşler ise fakirleşmiş ve kendisinin yardımına muhtaç bir durumda karşısına çıkıyorlar. Hz. Yusuf bu karşılaşma esnasında, kardeşlerine kendisini hemen tanıtmadan, onlara bir plan kurarak, öz kardeşi Bünyamin'i yanına getirmenin bir yolunu buluyor. İki kardeş kavuştuktan sonra, Hz. Yusuf aslında kardeşlerinin değişmediğinin farkına varıyor. Şöyle ki, küçük kardeşleri Bünyamin'in hırsızlık yapabileceğini hemen kabul ettiklerinde, içlerindeki kıskançlığın hala var olduğunu anlıyor.[91]

Sonunda her şeyin ortaya çıkmasıyla Hz. Yusuf affetmenin tüm insanlara ders olacak en güzel örneğini gösteriyor. Kardeşlerine "bugün size kınama yok (yaptıklarınız yüzünüze vurulmayacak), Allah'tan af dileyin" diyerek muhteşem bir dirayet göstermiştir. Özellikle Hz. Yusuf'un bu davranışı, günümüz bireylerinin toplumsal ve

---

[90] Kasapoğlu, *Kur'an'ın Psikolojik Atlası*, 3.cilt s.116
[91] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, C.IV, s.2880-.2902.

global bağlamda intikam alma ve bedel ödetme hırslarını değiştirebilmek için güzel bir örnektir.

Hz. Yusuf Allah'ın kendisini terbiye ettiğinin bir göstergesi olarak kardeşlerini affediyor. Onlara en ağır cezaları verebilecek, hiç olmazsa onları küçümseyerek aşağılayabilecek durumdayken, insanlığa her an örnek olacak en etkili cümleyi dile getiriyor: "Yusuf şöyle dedi: "Bugün yaptıklarınız yüzünüze vurulmayacak, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir." (Yusuf, 12/92) Ve zaten onlarda tövbe edip doğru yola dönüyorlar. Karşındakini bağışlayabilmek belki de ondaki dönüşümlerin başlangıcı oluyor. Kıssanın sonunda şöyle dua ediyor:

> "Ey rabbim! Bana iktidar verdin ve bana rüyaların yorumunu da öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Dünyada da ahirette de beni yönetip himaye eden sensin. Müslüman olarak canımı al ve beni iyi kulların arasına kat!" (Yusuf, 12/101)

Hz. Yusuf, övünmek yerine Allah'a şükretmeyi ve Müslüman olarak ölmeyi diledi. Nasıl da muhteşem bir örnek! [92]

Hz. Yusuf küçüklüğünden itibaren kardeşlerinin kıskançlıklarına maruz kalmış, bunun sonucu köle olarak satılmıştır. Hatta kardeşleri tarafından hırsız olmakla da suçlanmış, küçük yaşında ailesinden uzaklarda yaşamak zorunda bırakılmasına rağmen kardeşlerini affetmiş, onları suçlayıcı hiçbir ifade kullanmadan onları bağrına basabilme erdemini göstermiştir. Saylan bu konuda şunları dile getirir:

> "İnsanların hatalarını onlara söylediğinizde, hatalarını görmelerinin önüne geçersiniz çünkü kendilerini savunmaktan hatalarını göremezler. Ancak yaptıkları kötülüğe iyilikle karşılık verdiğimizde, kendi davranışlarına odaklanmalarını sağladığımız gibi diğer insanlara kötülük yapmamaları da sağlanır."[93]

Hz. Yusuf da davranışıyla bunu göstererek hoşgörüde gelinecek en üst noktayı göstermiş olur. Nitekim yaşadığımız toplumda, sosyal medya ve dizilerle, bilinçli/bilinçsiz, sürekli hoşgörüsüzlük ve intikam duygusu pompalanarak toplumsal

---

[92] Mevdudi, *Tefhimü'l Kur'an Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, C.2, s.497.
[93] Nesrişah Saylan, *Yusuf Suresinden Bireysel ve Toplumsal Mesajlar*, (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

yapının yara alması ve geri dönülmez davranış yapılarına sürüklendiğimiz düşünülürse, Hz. Yusuf örneğinin günümüz insanıyla buluşması gereği bir kez daha önem kazanmış olur.

Kıssa indirildiği andan itibaren daha çok rüya, gömlek, Yusuf ile Züleyha ve saraya çıkma konularının üzerinde durularak tahlil edilmiştir. Kanaatimizce günümüz insanlığı için kardeşler arasındaki ilişkiler bağlamında kıskançlıkla baş edebilme ve affedebilmenin nasıl yapılacağı ile ilgili önemli ipuçları sunulmaktadır. Kardeşler arası ilişkilerin son derece doğru anlaşılması ve günümüz insanlığı için nasıl daha etkili olabileceği araştırmalara konu olabilecek derinliklere sahiptir.

2.4. Evlatlık Olarak Hz. Yusuf

Aile, çocukların toplumsal hayata girme süreçlerinde karşılaştığı ilk sosyal çevredir. Ailenin bu özelliği kendi kan bağı olan çocuklara olduğu kadar dışarıdan aileye katılan çocuklara da yöneliktir. Evlatlık ya da Tebennî sözlükte oğulluğa kabul etme, evlat edinme, ahiret oğlu edinme anlamlarına gelmektedir.[94]

Evlatlık edinme, çocuğu öz babasından başkasının ismiyle çağırmak ve babalık hakkını kendi üstüne almak manalarında da kullanılmaktadır.[95] Evlat edinme sistemi dini, içtimai, siyasi ve hatta iktisadi anlayışın tesiri altında kalan, bunları aksettiren tipik hukuki sistemlerden biridir. Evlatlık sistemi eski çağlardan beri karşımıza çıkan bir yapıdır. Hint, Eski Çin, Asur, Babil, Sümer, İran, Mısır, Yunan ve Roma hukukları bu sistemi kabul etmişlerdir.[96]

Eski çağlardan beri var olan evlatlık sistemi cahiliye Araplarda olduğu gibi Hz. Peygamber zamanında da mevcuttur. Hz. Peygamberin evlatlığı Zeyd b. Harise bunun en

---

[94]Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine göre Osmanlı Ailesi -Sosyo-Ekonomik Yapı, Gelenek ve Görenekler- (1839-1876) , Ankara*: sentez yay.2013, s. 91.

[95] Abdullah Acar, "İslam'da Evlat Edinme Yasağının Hikmetinin Hz. Yusuf ve Hz. Musa'nın Evlatlık Olmaları İle İrtibatı", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı. 33, 2019, s.424.

[96] Murtaza Köse, " Mukayeseli Hukukta Evlat Edinme Problemi" , *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara: 15/2001, s.269

güzel örneğidir. Evlatlık sisteminin İslam dinindeki işleyişinin tarifi de bu vesileyle yapılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de Ahzab suresinde Allah, evlatlık konusunda bizlere ilkeler sunar. Evlatlıkların kendi gerçek evlatları olmadığını ve babalarının soyadıyla anılmasını, bu bilinmiyorsa din kardeşleri ve dostları olarak kabul etmeleri söylenmektedir. (Ahzab, 33/4-5)

Peygamberler arasında da evlatlık olan iki peygamber görmekteyiz. Birisi Yusuf suresinde adı geçen Yusuf Peygamber ki mevzubahis edilen ayet meali şöyledir.

> "Onu satın alan Mısırlı, karısına, "Ona değer ver ve güzel bak! Umulur ki bize faydası olur veya onu evlât ediniriz" dedi. İşte böylece Yusuf'a orada bir yer sağladık ve bunu olayların yorumunu ona öğretelim diye de yaptık. Allah, emrini yerine getirmeye kadirdir. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler." (Yusuf, 12/21)

Diğeri de firavunun sarayına evlatlık giden Hz. Musa'dır.

> "Firavun'un karısı, "O, senin ve benim göz aydınlığımız, muradımız olsun! Onu öldürmeyin, belki bize faydası dokunur veya onu evlât ediniriz" demişti. Onlar işin farkında değillerdi." (Kasas, 28/9)

Hz. Musa gerçek annesi var olduğu halde, firavunun zulmünden kaçarken, annesi Allah'tan aldığı ilham ile bir sepette suya bırakır ve böylece evlatlık süreci başlar.

Hz. Yusuf kıssası örneğinde gördüğümüz olayların gelişimi, evlatlık olayının İslam'da yasak olmasının gerekliliğini ortaya koyuyor olabilir. Burada dikkat edilmediği zaman, evlatlık sevgisinin ahlaki olmayan davranışlara evirilmesine, sonuçta düşmanca davranışlara doğru ilerlemesinin önüne geçilemeyebilir.[97]

Bu ayetlerden de anlaşıldığı üzere evlatlık alınan çocukların kendi soy kütüğünü yok edip, evlat alanın ismiyle anılması yasaklanmıştır. Aslında böyle yapmanın ne kadar da isabetli olduğu günümüz toplumsal yapısında çok daha net görülmektedir. Ancak İslam dininin her zaman, kimsesi olmayan ve ihtiyaçlı çocuklara karşı inananları iyilik yapmaya teşvik edip desteklediği bilinen bir husustur. Kur'an-ı Kerim'de bu durumdaki

[97] Acar," İslam'da Evlat Edinme Yasağının Hikmetinin Hz. Yusuf ve Hz. Musa'nın Evlatlık Olmaları İle İrtibatı", s.440.

çocuklar için güzellikle ilgilenme, bakma ve iyi davranma zorunlulukları getirilmektedir. Bu konuyla bağlantılı olarak yetimlerin korunup gözetilmesi Hz. Muhammed'in de tavsiye ettiği bir davranıştır. Kur'an'da birçok ayet-i kerimede yetimlerin korunmasına ve onlara iyi davranılmasının tavsiye edildiğini görmekteyiz.[98] İslami sakıncalardan dolayı evlat edinme yasak sayılmakla birlikte nesep bağları koparılmadan ve mahremiyetler çerçevesinde bu durumdaki çocuklarla ilgilenmek, toplumsal bağlamda son derece önem arz etmektedir.

Hz. Yusuf çocuk denecek yaşta atıldığı kuyudan köle pazarına oradan da Aziz'in evine evlatlık olarak gitmiştir. Hz. Yusuf'un evlatlık olduğunu Kur'an söylemektedir. Yusuf suresinde bu konu şöyle dile getirilir: Mısırlı adam onu satın almış ve daha sonra karısına ona iyi bakmasını söylemiş, onun kendilerine faydalı olabileceğinden ve böylelikle evlat edinebileceklerini söylemiştir. Bu sayede Hz. Yusuf'a bir yer sağlandığı da söylenmektedir. (Yusuf, 12/21) Bundan sonra Hz. Yusuf'un evlatlık alınmasıyla başlayan süreçte, kendisine değer verildiğini, evin bir ferdi gibi davrandığını kaynaklarda görmekteyiz. Yusuf Aziz'in evinde o kadar iyi yetişmiştir ki, atılan iftirada kendini rahatça savunmuş, zindandaki zorluklara cesaret ve vakarla göğüs germiş, daha sonra gittiği Melik'in yanında hiçbir problem yaşamadan olaylara çok doğru bir şekilde müdahil olmuştur.

Aslında Yusuf kıssasında yaşananlar bize evlatlık olayında nasıl davranmamız gerektiğinin de yollarını gösteriyor. İslam'da evlatlık kurumu kabul edilmediği için burada karşımıza "Koruyucu aile" tanımı çıkmaktadır. T.D.K Sözlüğünde "kimsesiz veya bakıma muhtaç bir çocuğun belli bir süre içinde ilgili yasaya göre her türlü bakımını ve sorumluluğunu üstlenen gönüllü aile" şeklinde tanımlanmakta olan bu sistem, evlatlık

---

[98] Mehmet Akif Aydın, "Evlat Edinme" , *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, C.11, İstanbul: 1995, s.527-528; ayrıca bu konuda ilgili ayetler, (Ahzab, 33/4-40)

sisteminin yerini tutabilecek durumdadır. Koruyucu aile, bireyi sadece himaye etmekle kalmaz aynı zamanda sosyalleşmesini toplumun değerlerini aktararak sağlamış olur.[99]

Yaşadığımız çağın acımasız çarkları içindeki kimsesiz çocuklar eskisinden daha çok korunmaya ve şefkate muhtaçtırlar. Sosyal bozulmanın önüne geçilmesi için aile kurumunu en güzel haliyle işletir olmamız lazımdır. Bu sure bu yönüyle bile bizlere ufuk verebilir. Aynı zamanda Hz. Yusuf evlatlık olarak çok özel bir şekilde yetiştirilmiş olup adeta Mısır'da alacağı yöneticilik donanımına da hazırlanmıştır. Eğer köle olsaydı Aziz onu işlerin idaresine ve sorumluluklarına getirmezdi.

Burada önemli olan konu evlatlık alınan ya da koruyucu aile olarak alınan çocukların mahremiyetlerine dikkat edilerek, bu çocukların zarar görmeden en güzel şekilde yetiştirilip, hayatını sürdürebilecek bir pozisyona getirilmeleridir. Yoksa kimsesiz çocukların başıboş, ilgisiz bir şekilde terkedilmesi, İslam'ın onaylamadığı bir davranıştır. Bu şekildeki çocuklarla ilgilenmemenin sonuçları ise günümüzde fazlasıyla görülmektedir; aile şefkati alamayan bu çocuklardan uyuşturucunun ve suç şebekelerinin ellerine geçerek hayatları kararanlar da bulunmaktadır.

3. DEVLET DÜZENİ VE SİYASİ YAPI

Hz. Yusuf döneminde mevcut olan yönetim biçiminin Hz. Musa döneminde rastladığımız şekilde bir diktatörlük tarzında olmadığını görmekteyiz. Nasıl bir siyaset/devlet düzeninin olduğunun bilinmesi, her dönem için olduğu gibi o dönemi analiz etmek için son derece önemi haizdir.

3.1. Siyasi Otorite-Tebaa İlişkisi

[99] Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine göre Osmanlı Ailesi,* s. 106.

Hz. Yusuf'un yaşadığı coğrafya, Arap yarımadası ve Nil nehri vadisi arasındadır. Bu bölge, ilk zamanlardan beri insanlığın en yoğun popülasyonuna sahip olan bir bölge olmasının sonucu olarak birçok sosyal çalkantıların yaşandığı bir yerdir. Bu bölge Mısır'dır. Mısır'da o dönemde hükümdarlara Firavun lakabı verilmekteydi.[100]

Bu dönemden önce Mısır'da Firavunlar tanrı kabul edilmekteydi. Bu yönüyle de tüm halktan üstün bir konumda olup dinî ve siyasi otoriteyi elinde bulundurmaktaydı. Yani bütün yönetim sisteminin başındaydı. Firavunun söylediği her şey tanrının sözleri olarak kabul edildiği için kanun olarak görülür ve gereği yerine getirilirdi. Devlette bütün adli ve idari işlerden Firavunlar sorumluydu. Yönetim merkezi Firavunun bulunduğu saraydı.[101]

Mısır tarihçileri Hz. Yusuf'un satılmak üzere Mısır'a geldiği tarihi "Orta krallık" sonunda "İkinci Ara Dönem" denilen tarihe denk geldiğini söylemektedirler. Daha önce de ifade edildiği gibi bu dönem Orta Asya'dan gelen Hyksos hanedanlığının hüküm sürdüğü tarihtir.[102] Mehmet Özsait kitabında Yusuf'un yaşadığı dönemle ilgili şunları ifade eder:

> "Hz. Yusuf'un yaşadığı dönemde Mısır'da köleliğin yaygın olduğu görülmektedir. Köle alım-satımı da yapılmaktadır. Kölelerin dışında özgür insanlar, rahipler, soylular, tarım ve diğer alanlarda çalışanlar, toplumu oluşturmaktaydılar. Toplum ataerkil nitelikte idi. Büyük ve küçük aileler görülmektedir. Asıl mirasçı büyük oğuldur ve ananın da büyük saygınlığı vardır. Yüksek tabaka, saray soyluları ve Nomos'ların soylularından oluşuyordu. Soyluların geniş toprakları, köyleri vardı. Yüksek rahiplik, üst tabakaların elindedir."[103]

Yusuf kıssasının geçtiği dönemsel çerçeve daha önce anlatılmıştı. Devletin başında yönetici olarak Melik yanında Aziz unvanını taşıyan yardımcı bulunmaktaydı. Bu bilgiyi Kur'an'da görmekteyiz. Bununla beraber Mesnevilerde de devlet

---

[100] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, C.IV, s.2880-2902.
[101] Mehmet Özsait, vd. , *Eski Çağ Tarihi*, s.64.
[102] Erik Hornung, *Mısır Tarihi*, çev. Zehra Aksu Yılmazer, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2004, s.77.
[103] Özsait, vd. , *Eski Çağ Tarihi*, s.64.

yönetiminden bahsedilmektedir. Tahtın sahibine "Sultan", "melik" denmektedir. Mesnevilerde, o devrin en ihsan sahibi ve zengin ülkesinin Mısır olduğu söylenmektedir.[104] Hamdullah Hamdi Bey mesnevisinde yöneticilerin pratik zekâlı ve olaylara anında çözüm üretebilen kimseler olduğunu söylemektedir.[105] Yine Yusuf kıssasındaki ayetler çerçevesinde, yönetimin keyfî değil belli kurallar çerçevesinde adil bir sistem olduğunu anlıyoruz. Halk ile iç içe bir yönetim uygulandığını anlıyoruz. Aynı zamanda yoksul halkın doyurulduğunu, ölçü ve tartıda haksızlık yapılmadığını da (Yusuf, 12, 58/60) görüyoruz. Bütün bunlar bize gösteriyor ki aslında daha o zamanlarda şimdi "sosyal devlet" dediğimiz mekanizma tesis edilmeye çalışılmıştır.

Henüz o zamanlar Mısır Firavunlarının İsrail oğullarına yaptığı zulmün başlamadığını görüyoruz. Nitekim Hz. Yusuf'un babası ve kardeşleri rahatça Mısır'a gelip yerleşebiliyorlar. Ne Melik ne de Hz. Yusuf, Karun misali kendi ceplerini doldurmamışlar, aksine ülkenin durumunun düzelmesi için çalışmışlardır.[106] Hz. Yusuf köle olarak satıldıktan sonra Aziz'in evine yerleştiğinde, bir köle gibi değil evlat gibi yetiştirilmiş ve gerekli beceriler kazandırılarak adeta gelecekteki yöneticilik makamına hazırlanmıştır.[107]

Hz. Yusuf'u hapse atan Mısır Aziz'inin üç çeşit zindanı olduğundan bahsedilmektedir. Bunlardan iki tanesi hapse girenlerin ölüme terkedildiği, yer altında bulunan zindanlar iken diğeri yer üstünde ve belli süre için hapsedilen, şartları daha iyi olan ve sarayın karşısında bulunan zindandır. Hz. Yusuf'un da bu "sicnü'l-afiye" denilen şartları iyi olan zindanda bulunduğu söylenmektedir.[108] Bizim kültürümüzde bu zindana "Medrese-i Yusufiyye" denmektedir. Böyle söylenmesinin sebebi, Hz. Yusuf'un zindanda bulunduğu sırada peygamber olmasından dolayı tebliğ vazifesini de yerine

---

[104] Türkdoğan, "Yusuf u Züleyha Mesnevilerinde Sosyal Hayatın Yansımaları", S.38, s.54.
[105] Akşemseddinzade Hamdullah Hamdi, *Yusuf u Züleyha*, haz. Naci Onur, Ankara: VE Edebiyat, 1991.
[106] Bünyamin Ateş, Mehmet Dikmen, *Peygamberler Tarihi*, İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1977 s.120.
[107] Yaşar Kurt, *Hz. Yusuf'un Tarihsel Hayatı Mukayese ve Değerlendirme*, s.46.
[108] Mustafa Avcı, *Hukuk Tarihimizde Hapis,* Ankara: Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, 2014, s.31.

getirerek inananlara dini öğretmeye çalışmasıdır. (Yusuf, 12/37-30) Böylelikle daha sonra gelen müminler için zindanın "eğitim ve öğretim" yeri olarak görülmesine öncülük eden ilk kişi olarak tarih sahnesinde yerini almıştır.

Şirazi, tefsirinde, zindan hayatı ve Hz. Yusuf'un tebliğ vazifesi ile ilgili bilgi verdikten sonra zindanların tarih boyunca hep mahzun ve kederli bir yapısının olduğunu, en kötü insanların cezalandırılma mahalli olduğu gibi, en iyi ve salih insanların da acısını tatmak zorunda kalabildiği bir yer olduğunu belirtmektedir:

> "Hz. Yusuf tebliğ görevi için hiçbir fırsatı kaçırmamış, bütün hal ve şartlarda bu görevi yerine getirmiştir. Zindan arkadaşlarının kendisine güvenip rüyalarını tabir etmelerini istedikleri zaman bu güveni, tevhide yönelmenin ve şirkten uzaklaşmanın önemini vurgulamak amacı ile kullanmıştır. Bu sebeple zindanlar iyiliklerin de kötülüklerin de en iyi şekilde öğrenilebildiği yerlerden biri olma vasfını taşımaktadır. En vahşî ve cânî insanlar bir araya gelerek kendi bilgi ve tecrübelerini birbirleri ile paylaşmaları neticesinde suç işleme yönünden kendilerini donatıp hapishaneden çıktıktan sonra öncekine göre daha usta ve yetenekli suçlular olmaktadırlar."[109]

Bu gerçekleri apaçık dile getiren müfessir, hapishane sorumlularının bu konu üzerinde durmaları gerektiğini de vurgulamaktadır. Genellikle enerjik, hareketli ve yetenekli olan mahkum profilinin uygulanacak irşat, ıslah ve eğitim programları ile salih kimseler olarak hapishaneden çıkıp topluma kazandırılmalarının gerekliliğini dile getirmektedir.

Bir de dikkat çeken Hz. Yusuf tarafından aklanma talebi vardır. Hz. Yusuf'un Melik'in gördüğü rüyayı yorumlamasının üzerine, Melik tarafından huzuruna çağırıldığında, zindandan çıkmadan önce hakkında ortaya atılan suçlamalardan temize çıkarılmayı talep etmiştir. Bu konu anlatılırken Hz Peygamber'den şöyle rivayet edilir:

> "Yusuf'un hapiste kaldığı süre kadar ben hapiste kalsaydım oradan çıkma emrini getiren kişiye hemen icabet ederdim." Peygamberimiz bu sözünün ardından şu mealdeki ayeti (Yusuf, 12/50) okur: "Elçi Yusuf'a gelince o dedi ki, 'Efendine

---

[109] Mehmet Burak Çakın, *Çağdaş Şia Müfessirlerinden Âyetullahi'l-Uzma Nâsır Mekarim Şirazi'nin Tefsir-i Numune Adlı Eserinde Psikolojik Tahliller (Yusuf Suresi Örneği*), (Yüksek Lisan Tezi), Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, s.48.

dön ve ona ellerini kesen kadınların zoru neydi?' diye sor." (Müsned, II, 326; Buharî, Tefsir, 12/1, 5; Tirmizi, Tefsir, 12/1)

Bu yaşananlar göstermektedir ki Hz. Yusuf'un zindandan hemen kurtulup, Melik'in talebini kabul etme hususunda bir acelesi yoktur. İstediği, geçmişte atılan iftiralardan temize çıkarak, Melik'in huzuruna gitmekti. Bu vesileyle emanete hıyanet etmediği ortaya çıkınca, hazinenin ona emanet edilmesi konusunda da bir şüpheye yer kalmayacaktı.

Bu sağlandıktan sonra Melik Yusuf'a yardımcılığını teklif etmiş, Yusuf yapılan bu teklifi kabul etmeyip onun yerine hazinenin başına geçerek tüm sorumluluğu almak istemiştir. Hz. Yusuf, İslam geleneğinde pek de hoş bakılmayan "görev talep etme" noktasında ileri atılmış ki, bunun sebebi de kendinden daha ehil kimsenin olmamasıdır. Burada dikkat edilecek bir noktada ilk görev talebi Hz. Yusuf'tan değil Melik'ten gelmektedir. Yusuf Melik tarafından kendi yardımcılığı teklif edildikten sonra, bunun yerine kendisini hazinenin başına getirmesini istemiş bunu yapabilecek yetkinliğe sahip olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Melik istediği görevi kendisine vermiş ve Yusuf'u devletin en önemli konumuna getirerek, kendisinden sonra tek söz sahibi yapmıştır. Neticede köle olarak geldiği Mısır'da ikinci adam olmayı sabrı ve doğruluğuyla elde etmişti. (Yusuf, 12/54-57)

Razi Yusuf'un görev istemesinin haklı gerekçelerini şöyle açıklar:

1. İnanlara Allah tarafından gönderilen bir Peygamber olan Yusuf, tabi ki imkanlar nispetinde ümmetinin menfaatlerini gözetecektir.
2. Yusuf kendisine gelen vahiyle gelecek olan kıtlık ve darlık sonucu halkın zarar göreceğini öğrenmişti. Bu olayın vuku bulmasından önce tedbir almak, daha az zararla atlatabileceği bir metot uygulamak için olabilir.
3. Hak edenlere haklarını ulaştırmak ve zararları defetmek için gayret sarf etmek için olabilir.[110]

[110] Fahreddin Razi, *Tefsiri Kebir*, https://archive.org/details/TefsiriKebir1-23

Geldiği bu noktada Hz. Yusuf, hazineden sorumlu olacak yöneticide aranan şartlardan olan, bireyler arasında inanış farkı gözetmeden adil olabilmesi, haram-helal konusunda dikkatli olması ve de ihsan özelliğinin bulunması noktasında kendisini ispatlamış olmaktadır.[111]

Hz. Yusuf örneğinden hareketle yöneticiler için şu tavsiyelerde bulunulmuştur:

1. Ülkenin kaynakları en mükemmel bir şekilde değerlendirilmelidir. Yusuf Peygamber'in yönetiminde ülke kaynaklarının en mükemmel şekilde değerlendirildiğini görmekteyiz. Hz. Yusuf, ferah zamanında tarıma önem verdi, üretimi fazlalaşırdı, ihtiyaçların üzerindeki ürünleri depoladı. Tasarruflu bir yaşam oluşturulmaya çalışıldı. Kıtlık yıllarında ise depoladıkları ürünleri yemeye ve dışarıdan gelenlere de satmaya başladılar. Çünkü sıkıntı sadece Mısır'da değil, Kuzey Arabistan ve Ortadoğu'da da etkisini göstermiş, bu bölge insanları da yiyecek sıkıntısı çekmeye başlamıştı. Ancak Hz. Yusuf'un aldığı ekonomik tedbirler sayesinde Mısır halkı kıtlık yıllarını rahatlıkta geçirdi, hatta kendilerinde fazla olanları ihraç ettiler.
2. Yöneticilerin adaletle hükmetmeleri esastır. Bu kural en önemli kurallardan biri olmalıdır. Yönetici adaleti dağıtma noktasında hiç kimse arasında ayrımcılık yapmamalıdır. Adaletsiz davranışlara da izin vermemelidir.
3. Yönetici, ülkeye gelen herkese yardımsever ve misafirperver bir şekilde davranmalıdır. Yusuf Peygamber bu hususta da en güzel örnektir. Ayette Hz. Yusuf kardeşlerine "ben misafir ağırlayanların en iyisiyim" şeklinde söyleyerek misafirperver olduğunu belirtmiştir.
4. Yöneticiler, şeffaf ve ulaşılabilir olmalıdır.[112]

3.2. Hz. Yusuf ile Melik Arasında Görev Paylaşımı

[111] Remzi Kaya, "Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri", s.47.
[112] Saylan, *Yusuf Suresinden Bireysel ve Toplumsal Mesajlar,* (Yüksek Lisans Tezi), s.110-110.

Hz. Yusuf zamanında hüküm süren yönetici Kur'an'da "firavun" olarak isimlendirilmez, ona "melik" olarak hitap edilir. Firavun kelimesi Kur'an-ı Kerim'de yetmiş dört yerde geçmektedir. Bu ayetlerin tamamında Hz. Musa'nın karşısında bulunan, ilâhlık iddiasında bulunacak kadar kendini beğenen, Musa'nın tanrısına ulaşmak için kuleler yaptıracak kadar taşkınlık gösteren, halkını küçümseyip zayıfları ezen, gerçeklere sırt çeviren bir kral olarak tasvir edilmektedir.[113] Sure de Hz. Yusuf'un karşısında bulunan yönetici için "melik" ifadesi kullanılmış olup hakkında olumsuz hiçbir anlatıma rastlanmamaktadır. Yusuf ile Melik arasındaki görev paylaşımını günümüzde var olan İngiltere örneğine benzetenler olmuştur. Şöyle ki İngiltere'de "meşruti monarşi" uygulanmaktadır. Bir yanda yetkisi olmayan kral diğer yanda yetkili olan ve ülkeyi yöneten parlamento bulunmaktadır. Kıssada da İngiltere örneğinde olduğu gibi yetkili ve yönetici Yusuf ve yetkilerini devrederek kenara çekilmiş Melik benzer olarak nitelendirilmiştir. [114]

Bu kıssa da şunu da görmekteyiz ki, o devrin yöneticisi, bütün idareyi ve hazine yönetimini Hz. Yusuf'a vererek Peygamberliğini de bir yerde kabul etmektedir. Yusuf kıssasının dışında, Peygamberler ve Firavun hep birbirleriyle düşman oldukları halde burada öyle bir durum görülmemektedir. Bir de Hz. Yusuf Melik tarafından aklanmaktadır. Bu konuda Cengiz Duman şöyle bir ifade kullanmaktadır: "Mısır'da bulunan yöneticiler İslam'ı kabul etmişler ve de Hz. Yusuf'u İslam'ın hayata uygulanmasını uygulamak için yönetime getirmişlerdir." [115] "Yusuf'u oraya egemen kıldık" (Yusuf, 12/56) ayeti Yusuf peygamberin yetki ve yönetim alanını büyüklüğü hakkında yeterli bilgi vermektedir. Hz. Yusuf yönetimde en üst ve en etkili yerdeydi.

---

[113] Ömer Faruk Harman, "Firavun" , *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, C.13, 1996, s. 119.
[114] Cengiz Duman, "Hz. Yusuf'un mısır Yönetimindeki Konumu" , *Haksöz Okulu*, Ocak, 2011, https://www.haksozhaber.net/okul/hz-yusufun-misir-yonetimindeki-konumu-6265yy.htm
[115] Cengiz Duman, Hz. Yusuf'un Mücadele Örnekliği-2, *Haksöz Okulu*, Kasım, 1995, https://www.haksozhaber.net/okul/hz-yusufun-mucadele-ornekligi-2-1124yy.htm

“Anne babasını makamına çıkardı…” (Yusuf, 12/100) ayetinde geçen “arş” kelimesi taşıdığı egemenlik anlamından dolayı bunu ifade etmektedir.

Burada ortaya şöyle bir düşünce çıkabilir, acaba Hz. Yusuf yönetimde nasıl bir yol izlemekteydi? Hz. Yusuf ‘un yönetimi ile ilgili şunları söyleyebiliriz:

1. Ülkede bulunan kaynaklar en doğru şekilde değerlendirilip, israf yapılmamaktadır. Esas olan tasarruf etmektir. Uygulamalar bir plan ve strateji çerçevesinde yapılmaktadır.
2. Hz. Yusuf’un idaresi, insanlara haklarını tam olarak vermektedir. Haksızlık ve zulüm yapılmamaktadır.
3. Kendilerine müracaat eden herkese öncelikle de yardıma ihtiyacı olanlara yardımcı olunarak aynı zaman da iyi bir şekilde misafir edilirlerdi. İhtiyacı olan herkese ihtiyaçları verilip öyle yollanmaktaydı.[116]
4. Hz. Yusuf yöneticiliği sırasında kendinden evvelki idareciler gibi halk ile arasına sınırlar koymayıp, halkın içerisinde bir yönetici tablosu çizdiği bu konumu sayesinde halka Allah'ın kendisine vahyettiği esasları rahatça iletebiliyor, böylece peygamberlik ile devlet başkanlığını şahsında ve yönetiminde en sahih şekilde mezcedebiliyordu.

Bunlara ilaveten Yusuf Suresi’nde Hz. Yusuf dönemine ait hukuki kurallardan bazılarına işaret edilmekte olduğunu görmekteyiz. Bu dönemde hem Mısır Melik’inin hukuku hem de Hz. Yakub’un hukuku geçerliydi. Örneğin günümüzde “bilirkişi” dediğimiz sistemin o devirde var olduğunu görmekteyiz. Yusuf Suresi’nde geçen:

> “Hz. Yusuf dedi ki, ‘asıl kendisi benimle ilişkiye girmek istedi’ Kadının akrabalarından birisi bilirkişilik yaptı: “Eğer gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir; bu ise yalancılardandır. Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalan söylemiştir; bu doğru söyleyenlerdendir.”(Yusuf, 12/26-27)

[116] Cengiz Duman, Hz. Yusuf’un Mücadele Örnekliği-2, *Haksöz Okulu*, Kasım, 1995, https://www.haksozhaber.net/okul/hz-yusufun-mucadele-ornekligi-2-1124yy.htm

Söz konusu ayetlerde de o gün geçerli olan hukuk sisteminde "bilirkişilik kurum" u olduğunu görüyoruz. Bu olayda her ne kadar bilirkişi olayı ortaya çıkarsa da verilen karar yani Hz. Yusuf'un zindana atılması bize gösteriyor ki Aziz, her şeye rağmen kendi çıkarı için adaleti sağlamamış, keyfî bir uygulama ortaya koymuştur. Buradan da anlıyoruz ki Aziz, kendi hukuki kuralını keyfî bir şekilde uygulayabiliyordu.

Norm ile ilgili "toplumsal düzeni sağlayan, bireylere yol gösteren, doğru ve yanlışı belirleyen yazılı veya sözlü kurallara toplumsal norm adı verilir. Toplum içinde yaşamlarını sürdürürken bireyler bu kural ve toplumsal beklentilere uymak zorundadırlar."[117] Yapılan tanım ve toplumsal içeriği, Hz. Yusuf'un kardeşi Bünyamin'e uyguladığı hırsızlık kuralında da görmekteyiz. Burada Hz. Yakub'un koyduğu hırsızlıkla ilgili norm kullanılmış ve bunun neticesinde Hz. Yusuf kardeşini yanında alıkoyabilmişti. Buna ilaveten aynı zamanda bir hile-i şeriyye uygulanmış ve "Melik'in kabı" Hz. Yusuf tarafından kardeşinin çantasına konulmuştur. Böyle bir hilenin yapılıp yapılamayacağı gerekçeleri ile tartışılmıştır. Biz burada konuya, Hz. Yusuf'un uyguladığı bir stratejik yaklaşım açısından bakmaktayız. Ayette su tasının önce diğer kardeşlerin eşyalarında arandığından, daha sonra da küçük kardeşin yanında bulunduğundan bahsediliyor. (Yusuf, 12/76) Bu vesileyle bir hakkın elde edilebilmesi için hile, tedbir yapılmasının meşru olduğu da belirtilmektedir.

4. EKONOMİK YAPI VE EKONOMİ MODELİ

Ekonomi kelimesi Yunanca "oikos" ve "nemeim" kelimelerinden türemiştir. Oikoa, ev demek olup, nemein de yönetim manasına gelmektedir. Kısaca "ev yönetimi" ya da "ev idaresi" anlamlarına gelen ekonomi, [118] tarihsel süreç içerisinde ihtiyaçlara göre değişen tanımlamalarla karşımıza çıkmaktadır. Bu tanımlar doğrultusunda yeniçağlara

[117] Kurt, *Din Sosyolojisi*, s.77.
[118] Ayşe Buğra, *İktisatçılar ve İnsanlar*, 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 46.

kadar "ekonomik olanla; siyasal, sosyal vb. gibi adlar verebileceğimiz konular hep iç içe işlenmiştir. Yani insanlığın ilk dönemlerinde ekonomiyle ilgili konuların bağımsız olarak ele alınması söz konusu olmamıştır."[119] Pre-modern dönemlerde dinî ve dinden kaynaklanan ahlaki normlar Doğu'da ve –ahlakı dinden ayırma çabasındaki bazı felsefi çabalara rağmen- Batı'da, ekonomik faaliyetlerin de içinde olduğu bütün toplumsal alanları güdülemektedir:[120] Din, siyaset, ahlak, aile, cemaat, tarikat ilişkilerinin karmaşık yumağı içinde sırf iktisadi ilişkileri ayıklamak, çayda erimiş şekeri çıkarıp ayıklamak kadar zordur.[121]

Bütün bu anlatımlar bize Kur'an'ın bütününde olduğu gibi suremizde de iktisadi hayat ile ilgili bulguların-yine Kur'an'ın bütününde olduğu gibi- sosyal hayatla iç içe ve genel ahlaki kaideler dolayısıyla verildiğini gösterir. Hatta Yusuf suresinin iktisadi hayatın pratikleri açısından teori yanında uygulama açısından sunduğu verilerle emsalleri arasında dikkat çekici olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bu bölümde Hz. Yusuf'un yaşadığı dönemde aldığı ekonomik önlemler, tarihsel açıdan incelendikten sonra, uyguladığı modelin günümüz ekonomik hayatına uygulanabilirliği irdelenecektir. Şimdiden denilebilir ki, Hz. Yusuf'un sergilediği ekonomik irade, uyguladığı tasarruf politikaları, neredeyse günümüz ekonomistlerinin bozuk giden ekonomilerine çözüm reçetelerini anımsatmaktadır. Bu durum surenin önemini iktisadi açıdan da artırmaktadır.

Hz. Yusuf, zindandan çıkmasına sebep olan Melik'in gördüğü rüyanın üzerine, talep ettiği görevi ifa etmek için Mısır'ın en yetkili kişisi sıfatıyla tarihte adından çok söz edilecek icraatlarını gerçekleştirmeye başlar. Bu göreve gelirken çok da alışılmadık şekilde görevi kendi talep etmiş ve bunu en iyi kendisinin yapacağı konusunda Melik'i

---

[119] Ayşe Buğra, *a.g.e.,* s.27.
[120] Selma Karışman, *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Adam Smith "Marifet" İle "Zenginlik" Arasında İki Düşünce İki Dünya*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2010, s.85.
[121] Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000, s.44.

ikna etmiştir. İkna edebilmesinin en önemli sebebi, Melik'in kimse tarafından yorumlanamayan rüyasının Hz. Yusuf tarafından yorumlanmasıydı.

Hz. Yusuf'un göreve başladığı zaman ortaya koyduğu ve uyguladığı ekonomik tedbir paketleri son derece önem arz etmektedir. Bu ekonomik tedbirler ancak inanç farkı gözetmeden adil bir şekilde uygulayacak kimselerin yönetimin başına getirilmesiyle sağlanabilirdi.[122] Hz. Yusuf uyguladığı bu ekonomik tedbirlerle, tasarruf fikrini belki de ilk ortaya atanlardan olabilir. İslam'da ekonomik planlama, İslami temelli, maddi ve manevi değerler arasında denge oluşturularak, özendirici bir şekilde yapılmalıdır. Buna göre yapılan planlama dar ve kısa çerçeveden olaylara bakmadan, geniş ve uzun vadeli bakış açısıyla, yapılacak planlamanın, bütün yönlerini içine alarak yapılmalıdır. Hz. Yusuf kaynaklarını on dört yıl boyunca planlamış ve bu süreçte ihtiyaçlara uygun tedbirler almıştır. Kaynakların doğru ve tedbirli kullanışı günümüz ekonomik sistemleri için de uygulanabilirliği olan metotlardır.[123]

Kıssada geçen "yedi sene" lafzının sadece bir zaman belirtmenin ötesinde anlamlar taşıdığı muhakkaktır. Mesela, olaya devletler bazında bakarsak çok kısa, insan yönünden bakarsak uzun bir dilimi ifade edebileceği de söylenmiştir. Hz. Yusuf, vaktinde yapılacak tasarrufun, krizlerle başa çıkmada önemli olduğunu bizlere gösterir. Nitekim Yusuf'un zamanında aldığı bu tedbirlerle Mısır, zamanının, gelir düzeyi en yüksek ülkesi olmuştur. Mısır o dönemde bunu kendi öz imkânlarıyla başarmıştır. Üstelik sadece kendi halkına değil, çevre ülkelere de yardımda bulunmuştur.[124]

"Din ve ahlakın yollarının iktisat ile kesiştiği noktada 'iktisat ahlakı' ile kastedilenin insanın gündelik yaşamı üzerinde pratik değer ve tercih ölçülerine yönelik

---

[122] Remzi Kaya, "Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri", s.47.
[123] Ahmet Efe, "Planlama Yaklaşımının İslam Ekonomisindeki Yeri" , *İçtimaiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Y.3, S.1, Ankara: 2019, s. 95.
[124] Mehmet Emin Ay, "Ekonomik Krizlerde Kur'an'ın Reçetesi Nedir?", *Fikriyat Gazetesi*, 15/ Ağustos/2018

telkin ve motiflerden oluşan" bir sistem olduğu hatırlandığında Hz. Yusuf'un dinî ahlak temelli iktisadi uygulamaları daha da netlik kazanır.[125] Hz. Yusuf kendi zamanındaki uygulamada bunun sonuçlarını o zamanlar almaya başlamıştı.

> "Allah'ın (başka) beldeler halkından alıp resulüne fey olarak verdikleri, Allah'a, peygambere, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir; (servet) içinizden sadece zenginler arasında dönüp dolaşan bir şey olmasın diye böyle hükmedilmiştir. Peygamber size ne vermişse onu alın ve size neyi yasaklamışsa ondan kaçının. Allah'a karşı saygısızlık etmekten sakının. Kuşkusuz Allah cezalandırmada çok çetindir." (Haşr, 59/7)

Mealindeki ayetle İslam ekonomik modelinin en temel kuralı zikredilmiştir. Bu emir yerine getirilip servet tek elden kurtarıldığında sadece ekonomik denge değil sınıflar arası sosyo-ekonomik uçurumlar giderilerek toplumsal denge de sağlanacaktır. Nitekim İslam'ın; "isar", "sadaka", "infak", "zekat", gibi yükümlülük ve tavsiyeleri servetin içimizden sadece zenginler arasında dönüp dolaşan bir şey olmamasını sağlayacak ilahi tedbirlerdir.

Tüm bu anlatılanlarda günümüz insanı için son derece önemli ekonomi yönetimi dersi verilmektedir. Hiç kimsenin haksız kazanç elde edemediği ve fakat hakkını da aldığı, ekonomik alanda fırsat eşitliği ve ilerleme imkânı sağlayan bir model ancak adil ve ehliyetli bir yönetimle uygulanabilirlik kazanır. Tekel oluşturmadan adaletli bir şekilde uygulanan müeyyideler, sonuçları itibarıyla insanların hayrına döneceğinin tecrübesi ve bilinci ile olumlu bir şekilde karşılanırlar. Hz. Yusuf tarafından uygulanan ekonomik tedbirler asla bir stoklama olarak görülemez. Bilakis burada yapılmak istenen "karaborsacılık" değil, gelecek yıllara yönelik tasarruf tedbirleridir. Böylelikle iktisadi bir deha sergilenerek halkı sömürmeye çalışan fırsatçılara karşı devlet eliyle engel olunması da sağlanmış olmaktadır.

---

[125] Sabri F. Ülgener, *Zihniyet ve Din İslami Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlâkı*, İstanbul: Dergah Yay., 1981, s.24.

Dünya ekonomisine yön veren iktisatçılar, Kur'an'ı iyi bilseler ve içerisinde barındırdığı çözümleri bulabilselerdi, buna mukabil Kur'an'ı yorumlayan müfessirler de iktisat teorileri hakkında fikir sahibi olarak, insanlığın ekonomik alanlarda karşılaştıkları sorunlara çözüm sunabilselerdi, her halde içinde bulunduğumuz durum daha iç açıcı olurdu.[126] İşte bu bakış açısıyla baktığımızda Yusuf suresinde iktisat ve işletmecilik konularında çıkarılacak önemli veriler olduğu ifade edilmektedir. Kendi öz kaynaklarını kullanma açısından baktığımızda, bu son derece önemli konu belki de Hz. Yusuf'un yaptığı en önemli ekonomik buluştur. Bu konuda Mehmet Emin Ay'ın şu cümleleri tam da düşüncelerimize tercüman olmaktadır:

> "Mısır, o zamanki refah ve zenginliğine, ne dışarıdan destek almak ne de başka bir finans kaynağı sayesinde değil, tamamen kendi öz kaynaklarını kullanmak suretiyle ulaşmıştır. Topraklar özenle ekilmiş ve biçilmiş, tohumluklar ayrılmış ve kuraklık yıllarında depolanan hububatın komşu ülkelere satışıyla büyük bir servet kazanılmıştır. İktisat teorisyenlerinin üzerinde dikkatle düşünmelerini gerektirecek bir hünerle muhtemel krizler başarıyla yönetilmiş ve kuraklık yıllarında yaşanılması kaçınılmaz olan sıkıntıları Mısır ülkesi yaşamadığı gibi, komşu ülkelere de önemli bir tohum kaynağı olarak hizmet sunmuş ve gelir elde etmiştir."[127]

Burada da bahsedildiği gibi Hz. Yusuf'un yaptığı planlamalar neticesinde bolluk yıllarında toplanan buğdayların muhafazası meselesine bulunan çözümün, tarihte uygulanan ilk saklama yöntemi olduğu iddia edilmektedir. Daha önce en fazla bir yıl saklanabilen buğdaylar ayette geçtiği şekilde başaklarında bırakılarak saklanacaktır. (Yusuf, 12/47) Saklanan başakların nerede muhafaza edildikleri konusunu araştıran eski Mısır tarihçileri, ekinlerin Yusuf'un yaptığını iddia ettikleri "basamaklı piramit" te biriktirilerek korunduğunu ifade etmektedirler. Basamaklı piramit, sanılanın aksine kral mezarı olarak değil tahıl ambarı olarak inşa edilmiştir. Bu bilginin "Sehel Adası Kitabesi" hiyeroglif yazılarından çıkarıldığı iddia edilmektedir.[128] Osmanlı'larda piramitlere "Yusuf Ambarı" denmesi de bu konudaki haklılık payına delil olabilir. Yapılan arkeolojik

---

[126] Ay, a.g.m.
[127] Ay, a.g.m.
[128] Hakan Kayılı, "Yusuf Peygamberin Yaptığı Tahıl Ambarı" , *Kur'an Coğrafyası*, Şubat, 2018, https://kurancografyasi.blogspot.com/2018/02/yusuf-peygamber-3.html (16.02.2020)

kazılarda bozulmadan kalmış binlerce yıllık tohumların bulunması da bu ambarların tarihi gerçekliğinin bir başka delilidir. Hz. Yusuf'un insanlardan aldığı altın, buğday gibi standart mallar için, sahiplerine verdiği "alındı makbuzları" nın ilk temsilî para olduğu ve Yusuf zamanında basılmış sikkelerin bulunduğu iddialar arasındadır. [129]

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Yusuf dönemi, ekonomistlerin ve Kur'an yorumcularının belki de birlikte çalışmalarıyla günümüz ekonomilerine çözüm önerileri sunabilir.

[129] Hamdi Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2017, s.175.

SONUÇ

İnsan her zaman "aşkın" gördüğü bir varlığa inanma ve bağlanma ihtiyacı içindedir. Öyle ki en inançsız olduğunu düşünen insan bile, inançsızlığına inanabilmektedir. İlahi dinler insanlara; hangi ilahi varlığa, nasıl ve neden inanmaları gerektiğini söyler. Son İlahi din olan İslam dini de evrensel bir din olmasından dolayı tüm insanlığa bir ve benzersiz olan Allah'a inanmalarını, kulluk ve sorumluluk bilincinin gereklerini nasıl yerine getireceklerini, ahlak sahibi ve muhsin insanlar olmalarını, gönderdiği Peygamberleri vasıtasıyla iletmektedir. Bu bağlamda Peygamberler ve onların hayatı da son derece önemli bir konum arz etmektedir. Dolayısıyla; nasıl yaşadıkları, tutum ve davranışları, evlilikleri, aile ve sosyal ilişkileri, kısaca hayatlarındaki her şey inanan-inanmayan herkes tarafından merak konusu olmaktadır. Peygamberlerin hayatlarını, özellikle kıssalardan olmak üzere Kur'an'dan Hz. Peygamberin, diğer peygamberler ile ilgili haberlerinden ve tarihi kaynaklardan öğreniyoruz.

Bu konuda en önemli örnek, Hz. Yusuf'un hayatının tek seferde anlatıldığı ve "en güzel kıssa" diye bizzat Allah'ın isimlendirdiği, Kur'an'daki Yusuf Suresi/kıssasıdır. Sure hem bir peygamberin hayatının anlatılmasından, hem de bireysel ve toplumsal mesajlardan dolayı her devirde mercek altına alınmıştır. İnsanın sahip olduğu ruh/nefs çatışmasını lirik bir şekilde perde perde gözler önüne seren surede, kader, teslimiyet, tedbir, tevekkül ve gayret konularının zihinlere nakış gibi işlendiğini görmekteyiz. Sure aynı zamanda İslam toplumlarında özellikle son yüzyılda yaşanan modern/postmodern ve materyalist/seküler akımlarla, dinden ve dinî ahlaktan uzaklaşma hatta kopma noktasına gelen bireylere genel-geçer reçeteler sunmaktadır. Aynı reçeteler, temiz bir kalp ve saf bir imanla Kur'an'a yönelip sorularına cevap arayan müminler için de hayatı ve zorluklarını kolaylaştırıcı olmaktadır.

İnanç bağlamında, Yusuf kıssasının değerlendirmesini yaparken gördük ki, bu sure, insanlık tarihi boyunca, sadece vuku bulduğu zamana ışık tutmakla kalmamış, vahyedildiği ilk andan itibaren gelecek nesillere, dosdoğru yolda istikamet üzere bir insanın toplumun bütününe nasıl rol model olabileceğini göstermiştir. Sure idrak

edildikten, özümsendikten ve içselleştirildikten sonra artık şu temel duyguları hissetmemek mümkün değildir: Eğer siz Allah'a güvenirseniz, sizi, bulunduğunuz en dipsiz kuyulardan alıp, en üste, gelebileceğiniz en nihai noktaya getirebileceğini de bilirsiniz. Toplumsal kurumlar ne kadar bozuk olursa olsun siz üzerinize düşeni yaparsanız, içinde bulunduğunuz yapıyı dahî değiştirebilirsiniz. Hz. Yusuf gibi doğrulukla, teslimiyetle ve Allah'ın inayetine sığınarak, maruz kaldığınız bütün iftiralardan temize çıkabilir, itibarınıza kavuşabilir, kötülükler karşısında yine de sevgiyle, merhametle muamele etme erdemini gösterebilirsiniz.

Hz. Yakub'un: "Rabbin seni öylece seçecek, sana rüya tabirini öğretecek ve daha önce büyük babaların İbrahim ile İshak'a olan nimetini tamamına erdirdiği gibi sana ve Yakup ailesine de nimetini kemale erdirecektir. Çünkü Rabbin her şeyi hakkıyla bilir, tam hüküm ve hikmet sahibidir." (Yusuf, 12/6) rüya yorumunun yer aldığı surenin başlangıcındaki ayette, olayların nasıl gelişeceğini henüz bilmediğimiz bir safhada, sonuçtan haberdar edilmemiz, insan ile Yaratıcı'nın bilgisine dair bir kıyası görmemize ve kabul etmemize matuf olabilir. Çünkü insan sadece dış şartların ve kendi tahmin ve tasavvurunun izin verdiği ölçüde bir bilme ve kavrama yetisine sahipken, Allah, -Hz. Yakub'un belirttiği gibi- henüz ortada hiçbir emare görülmemişken bile ilerde neler olacağını bilecek ve bildirecek namütenahi bir ilme sahiptir. Yakub'un dilinden terennüm edilen bu durum, kıssanın küllî mesajı açısından da son derece önemlidir: bundan sonra anlatılacak olayların bütününde Allah'ın yarattıkları üzerindeki sınırsız ilmini ve kudretini zihinlere ve kalplere kabul ettirmek iradesi bulunmaktadır.

Allah'a inanan kişilerin ondan gizli ve ona muhalif iş yapmaya kalkışmaları, üstelik bunda başarılı olacaklarına inanmaları, gücü her şeye yeten, her şeyi bilen bir "Yaratıcı" inancı ile telif edilemez. Burada insanoğlunun kin, haset ve gururla; her şeyi bilen yüce yaratıcıya karşı nasıl bir cüretkârlık içine girebileceği dikkatlere sunulur. Buna karşın Yusuf ve babası takdir-i ilahi karşısında rıza, aktif teslimiyet, itaat ve sabır gibi davranış modelleriyle ideali temsil ederler. Surede yer alan "Ve her bilgi sahibinin üstünde bir 'daha iyi bilen' vardır" ifadesine yine hem Allah ile insan arasındaki hem de kullar arasındaki ilişki açılarından bakılabilir: Allah ile kul arasındaki ilişki açısından bakıldığında, anlam "Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen Allah vardır" şeklinde olur; kullar arasındaki ilişki açısından bakıldığında ise aynı ifadeden "Her bilenin üstünde daha iyi bilen bir insan vardır" anlamı çıkar. Ancak hangi açıdan bakılırsa bakılsın, bu

ifadenin insanlığa mesajı şudur denebilir: Hiçbir insan kendisini "en bilgin" olarak görmemeli, ilmiyle kuşatan tek varlığın Allah olduğunu ve kendi bilgisinin Allah'ı, ayetlerini ve kendini tanımak konusunda bir vasıta olduğunu unutmamalıdır.

Sosyal hayatın içinde yaşayan insan, "muhsin" olmayı, yaşadığı topluma iyilik ve güzellik üretmeyi alışkanlık haline getirdiğinde, bu davranışının karşılığını hem dünyada hem de ahirette alabileceğini görmekteyiz. Muhsin olma özelliğinin ve yolunun sadece peygamberlere değil, bütün insanlara ve insanlığa açık olduğuna işaretle, bela ve musibetlerle sınanmaya sabreden, tezkiye/arınma, ahlaki olgunluk gayesi ile kendini eğitip olgunlaştıran, tefekkür, tedebbür, tezekkür gibi zihni donanımlarını güçlendirerek kendini yetiştiren herkesin ihlaslı olup nefis ve şeytanın tuzaklarından korunabileceği zikredilmektedir.

Surede Yusuf-Züleyha ilişkisi bağlamında insanların zaaf noktaları ve bu noktalardan çıkış yolları gösterilerek her dönemde faydalanılacak sosyolojik ve psikolojik esaslar ortaya konmaktadır: Yusuf'un gösterdiği "günahtan korunma" çabasının insanlar için örnek bir davranış olması gibi, Züleyha'nın hatasını anlayarak doğruya yönelmesi, tövbe kapısının açıklığına işaretle tövbekârın artık "kötü" olarak görülmemesini sağlayacaktır. Dolayısıyla konu insanlık açısından sunduğu bu cömert veriler dolayısıyla pek çok yönden değerlendirilmeye, ele alınmaya ve analiz edilmeye devam edecektir.

Bir değerlendirme yapmak için olayın tüm boyutlarının analiz edilmesi gerekir. Sureye bireysel yönden baktığımızda farklı çıkarımlarda bulunabilir, kıssada yer alan karakterlerin her birinin yerine kendimizi koyarak yani "empati" yaparak çok değişik neticeler alabiliriz. Hz. Yakub yönünden baktığımızda farklı bir durum, Yusuf'un kardeşleri açısından bakınca farklı bir durum ve Yusuf'un durduğu yerden bakınca daha farklı bir durum, olayları yaşamadan tecrübe etmemizi sağlayacaktır. Herhangi bir olaya, gerçekleşmeden önce tutum hazırlamak aynı zamanda toplumsal ilişkilerimizi de daha sağlıklı bir hale dönüştürecektir.

Hz. Yakub vahye muhatap olmuş bir peygamber olmasına rağmen sevgisini Yusuf ile onun küçüğüne yoğunlaştırmış, bunun sonucunda oluşan kıskançlık duygusu da diğer çocuklarına kardeşleri Yusuf'u oradan uzaklaştırmayı, hatta öldürmeyi düşündürebilmiştir. Yusuf'un peygamber olarak takdir edilmesini kavradığı için ona karşı daha hassas olan Hz. Yakub'un konumu muradı ilahiye ne kadar uygun ise, kardeşlerin

“babamıza daha sevimli geliyor” yolundaki zan ve vehme dayanan yorum ve kararları ise nefsî ve şeytanidir. Nasıl şeytan, mutlak hakikate karşı, kendisine verilen mühlet süresince plan üstüne plan kuruyorsa şeytan ve nefse tâbi olan kullar da kendi lehleri ve istekleri doğrultusundaki planlarında Allah’ın karşısında yer alma talihsizliğine uğrayabilirler. Hz. Yakub’un sabrı, herhangi bir tahammülsüzlüğün ve şikayetin olmadığı sabırdır. Dikkat edilirse, Yakub’un olayları öğrendiğinde gösterdiği “sabr-ı cemil” “ümidin yitirilmediği, nefret doğurmayan, kin içermeyen, umut dolu sabır”dır. Yani Hz. Yakub, her şeye rağmen evlatlarına nefret duymayacağı, onlara hiçbir şey olmamış gibi davranmasını sağlayacak bir sabır talebinde bulunmuş, durumunu hiçbir insanla da paylaşmamıştır: “Ben kederimi ve hüznümü yalnız Allah’a şikayet ediyorum.” ifadelerinde gerçekleşen tutum hakiki sabrın göstergesi olarak dikkat çekicidir.

Hz. Yusuf’un Allah’ın öğrettiği oyun ile kardeşini alıkoyması olayından anlaşılmaktadır ki, doğru amaçlara ulaşmak için yasalara aykırı olmayan ve herhangi bir zulme sebebiyet vermeyen meşru çareler arayıp bulmak caizdir. Kıssada ayrıca hükümdarın Yusuf peygamberdeki doğruluk, dürüstlük, güvenilirlik özelliklerinin belirtilerini görüp ona güvendiğinin vurgulanmasıyla böylesi bir ahlakın, sahibine daha dünyada iken fayda verdiği gösterilmiş, dolayısıyla herkes böyle bir ahlaka sarılmaya teşvik edilmiş, özendirilmiştir.

Ekonominin “din ve ahlak” ile ilişkisini tamamen kestiği günümüz modern/kapitalist dünyasında Hz. Yusuf’un izlediği ekonomik uygulamalar, tefsir ve iktisat alanında mümeyyiz şahsiyetlerin ortak çalışmalarıyla gün yüzüne çıkartılarak uygulanabilir bir modele dönüştürülebilir. Hz. Yusuf’un dirayeti ve adaletiyle ortaya koyduğu ekonomik model, modern dünyanın kapitalist çarklarından belki de insanlığı kurtaracak yeni bir bakış açısı sunabilir.

Tezimizde toplumsal ve bireysel olarak hayatımıza anlam katacak, hayat alanlarını düzenleyecek bireysel tekamül ve toplumsal bütünleşmeye katkıda bulunabilecek kıssanın yer aldığı Yusuf suresini sosyolojik olarak analiz etmeye çalıştık. Çokeşliliğin getirebileceği problemler ve sonuçları, kardeşler arası ilişkilerde gözetilmesi gereken esaslar, evlatlık kurumu ve günümüzdeki durumu, aile birliğinin korunması gibi konular üzerinden aile ilişkilerini; adil yönetim, yönetimde ehliyet ve liyakat, yönetici-tebaa ilişkileri üzerinden siyaset kurumunu ve devlet yapısını; tasarruf tedbirleri, ekonomik uygulamalar üzerinden iktisadi hayatı; nefsin arzularının kontrolü, iffet,

hazların tatmini noktasında sınırlar, kıskançlık, haset gibi duygular üzerinden insan psikolojisi ve ahlaki hayatı; iman-küfür, tevhit-şirk zıtlıkları üzerinden dinî hayatı analiz etmeye çalıştık. Bu tez, yazarının hayatında tekamül açısından yeni ufuklar ve ilhamların yolunu açması ve ondan yararlanacak okuyucuda yeni Kur'an araştırmaları için bir nebze olsun tecessüs oluşmasını sağlayabilirse amacına ulaşmış olacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

ABAY Muhammed, *Kur'an Kıssaları,* 1. Baskı, İstanbul: Armağan Yayınları, 2007.

ACAR Abdullah, "İslam'da Evlat Edinme Yasağının Hikmetinin Hz. Yusuf ve Hz. Musa'nın Evlatlık Olmaları İle İrtibatı", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi,* Sayı. 33, 2019

AKSOY Eyyup, *Yusuf Kıssası'nın Sosyo-Psikolojik Tahlili,* (Yüksek Lisans Tezi) , Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.

AKŞEMSEDDİNZADE Hamdullah Hamdi, *Yusuf u Züleyha*, haz. Naci Onur, Ankara: VE Edebiyat, 1991.

ALTINMAKAS Burcu, "Kıskançlık Kavramının Psikolojideki Yeri", *Eğitimde Yansımalar Dergisi,* İstanbul: Arel Eğitim Kurumları, Sayı: 29, 2011.

ATEŞ Bünyamin, Mehmet Dikmen, *Peygamberler Tarihi*, İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1977.

ATEŞ Süleyman, *Kur'an'da Peygamberler Tarihi*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2004.

AVCI Mustafa, *Hukuk Tarihimizde Hapis,* Ankara: Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, 2014.

AY Mehmet Emin, "Ekonomik Krizlerde Kur'an'ın Reçetesi nedir?"**,** *Fikriyat Gazetesi,* 15/ Ağustos/2018.

AYDIN Mehmet Akif, "Evlat Edinme" , *T.D.V. İslam Ansiklopedisi,* C.11, İstanbul: T.D.V. , 1995.

BATAR Yusuf, “Kur’an Kıssalarının Bazı Eğitsel Özellikleri” , *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bahar, 2016/7.

BAYRAKLI Bayraktar, “Kur’ân-ı Kerîm’de Öğretim Kavramı ve Vahiy”, *Diyanet İlmi Dergi*, c. XXVII, sayı: 4, 1991.

BİLGİN Vejdi, *Bizi Kuşatan Toplum Sosyolojiye Giriş*, 7. Baskı, Bursa: Emin Yayınları, 2017.

BUCAİLLE Maurice, *Kitab-ı Mukaddes, Kur'an ve Bilim*, çev. Suat Yıldırım, İzmir: Türkiye öğretmenler vakfı, 1981.

CERRAHOĞLU İsmail, *Tefsir Usulü*, 2.Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1976.

CİRİT Hasan, “Kussâs”, *DİA*, Ankara, TDV Yayınları, 2002.

COŞKUN Ali, *Sosyal Değişme Kadın ve Din*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011.

ÇAKIN Mehmet Burak, *Çağdaş Şia Müfessirlerinden Âyetullahi’l-Uzma Nâsır Mekarim Şirazi’nin Tefsir-i Numune Adlı Eserinde Psikolojik Tahliller (*Yusuf Suresi Örneği), (Yüksek Lisan Tezi), Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

DEMİR Şehmus, “Kitab-ı Mukaddes’i Mitolojik Unsurlardan Arındırma Çabası ve Kur’an Kıssalarının Tarihi Gerçekliği”, *İslami İlimler Dergisi*, Yıl. 9, Cilt.9, Sayı.1, Bahar, 2014.

DÖKMEN Üstün, *İletişim çatışmaları ve Empati*, 19. Baskı, İstanbul: Sistem Yayınları, 2002

DÖNDÜREN Hamdi, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2017,

DUMAN Cengiz, “Hz. Yusuf’un Mücadele Örnekliği-2”, *Haksöz Okulu*, Kasım 2017, https://www.haksozhaber.net/okul/hz-yusufun-mucadele-ornekligi-2-1124yy.htm, (15-08-2019).

EDİNSEL Kerim, *Sosyolojik Düşünme ve Çözümleme*, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2014.

EFE Ahmet, “Planlama Yaklaşımının İslam Ekonomisindeki Yeri” , *İçtimaiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Y.3, S.1, Ankara: 2019

ER İzzet, *Din Sosyolojisi*, 2. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2008.

GENÇ Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000.

GÖK Aytaç, “Tek Tanrıya İnanan Tek Mısır Firavunu Akhenaton”, *Academia.edu*, https://www.academia.edu/37647989/TEK_TANRIYA_%C4%B0NANAN_TEK_MISIR_FIRAVUNU_AKHENATON, (16/02/2020)

HALEFULLAH Muhammed Ahmed, *Kur’an’da Anlatım Sanatı, el- Fennu’l-Kasasî* çev. Şaban Karataş, Ankara: Ankara Okulu yayınları, 2012.

HARMAN Ömer Faruk, “Ya’kub”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, C.43, İstanbul: T.D.V. , 2013.

HARMAN Ömer Faruk, “Firavun” , *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, C.13, İstanbul: T.D.V. , 1996.

HARMAN Ömer Faruk, “Yusuf”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, C.44, İstanbul:2013.

HİTTİ Philip K. , *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, çev. Salih Tuğ, C.1, İstanbul: Boğaziçi, 1980.

HORNUNG Erik, *Mısır Tarihi*, çev. Zehra Aksu Yılmazer, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2004.

HÖKELEKLİ Hayati, *Din Psikolojisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.

İSLAMOĞLU Mustafa, *Kur’an Surelerinin Kimliği*, 20. Baskı, İstanbul: Akabe Vakfı Yayınları, 2011

JERSİLD Arthur T. , *Gençlik Psikolojisi*, çev. İbrahim N. Özgür, İstanbul: Tabakoğlu mat. , 1978.

KARA Mustafa, “Kur’ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz”, *İslâmî İlimler Dergisi*, Ankara: Salmat Matbaacılık, yıl. 9, c. IX, sayı: 1, 2014.

KARA Mustafa, "Kurân Kıssalarını "Hikâye" Kavramıyla Tanımlamanın İmkânı" *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, Nisan, 2018, Cilt: 2, Sayı: 1.

KARAÇİZMELİ Murat, *Kur'an'da Geçen Yusuf ve Musa Kıssalarının Benzer ve Farklı Yönleri*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

KARAMAN Hayrettin, Mustafa Çağırıcı, İbrahim Kani Dönmez*, Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, C.3, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012.

KARIŞMAN Selma, *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Adam Smith Marifet İle Zenginlik Arasında İki Düşünce İki Dünya*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2010.

KASAPOĞLU Abdurrahman, *Kur'an'ın Psikolojik Atlası*, C.3, Malatya: Kendini Bilmek Yayınları, 2010.

KAYA Remzi, "Kur'an Kıssalarının Tefsir ve Teşrî'deki Yeri", *İSAV, Kur'an ve Tefsir Araştırmaları III -Tartışmalı İlmi Toplantı*-, İstanbul: 2000.

KAYA Remzi, "Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri" Bursa: *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C.2, S.2, 2002.

KAYILI Hakan, "Yusuf Peygamberin Yaptığı Tahıl Ambarı" , *Kur'an Coğrafyası*, Şubat, 2018, https://kurancografyasi.blogspot.com/2018/02/yusuf-peygamber-3.html (16.02.2020)

KAZANCI Ahmet Lütfi, *Peygamberler Tarihi*, İstanbul: Nil Yayınları, 1997, C.2.

KILIÇ Sadık, *Mitoloji Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim*, İzmir: Nil Yayınları, 1993.

KİRAZ Celil, "Vani Mehmet Efendi'ye Göre Hz. Yusuf Kıssası'ndan Çıkarılacak Dersler ve İncelikler ", *Ulusal Vani Efendi Sempozyumu*, Editör Mehmet Yalar, Celil Kiraz, Bursa, 2011

KÖKSAL M. Asım, *Peygamberler Tarihi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1.Cilt, 2005.

KÖSE Murtaza, "Mukayeseli Hukukta Evlat Edinme Problemi" , *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara: 15/2001.

KURT Abdurrahman, "Dini Kaynakların Çokeşliliğe İlişkin Görüşleri ve Osmanlılarda Çokeşlilik", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, S.8, C.8.

KURT Abdurrahman, *Bursa Sicillerine göre Osmanlı Ailesi –Sosyo Ekonomik Yapı, Gelenek ve Görenekler- (1839-1876)*Ankara: Sentez yay. , 2013.

KURT Abdurrahman, *Din Sosyolojisi*, 11.baskı, İstanbul: Sentez yayıncılık, 2016.

KURT Yaşar, *Hz. Yusuf'un Tarihsel Hayatı Mukayese ve Değerlendirme*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2005.

KUTUP Seyyid, *Fi Zılal'il Kur'an Tefsiri*, C.8, İstanbul: Hikmet Yayınları, 1972.

MARSHALL Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara: Bilim Sanat Yayınları, 1999.

MEVDUDİ Ebu'l Al'â, *Tefhimu'l Kur'an Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 2.baskı, C.2, İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.

NAVARO Leyla, *Haset ve Rekabet Kendi Kuyruğunu Yiyen Yılan*, İstanbul: Remzi Yayınevi, 2011.

OKUYAN Mehmet, *Kur'ân'da Vücûh ve Nezâir -Çok Anlamlı Kelimeler ve Edatlar-*, Samsun, Etüt Yayınları, 2007.

OKUYAN Mehmet, *Kur'an-ı Kerîm'de Hz.Yusuf Kıssası*, Samsun: Üniversite Yayınları, 2019.

ÖZSAİT Mehmet, Özkan İzgi, *Tarih Eskiçağ Tarihi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yayınları,1991.

ÖZTÜRK Hasibe, "Kur'an Kıssaları Bağlamında Kitle Toplumu", *Maarif Mektepleri Uluslararası Sosyal Bilimler ve Beşeri bilimler Dergisi*, C. 1/1, 2017.

ÖZTÜRK Mustafa, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, İkinci Baskı, İstanbul: Kuramer Yayınevi, 2017.

ÖZTÜRK Mustafa, "Demitolojizasyon ve Kur'an", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt.4, Sayı.1, Ocak-Haziran, 2004.

RÂZÎ Fahreddin, *Tefsir-i Kebir*, İnternet Archive, https://archive.org/details/TefsiriKebir1-23

SAYLAN Nesrişah, *Yusuf Suresinden Bireysel ve Toplumsal Mesajlar*, (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

SCHİMMEL Annemarie, *Dinler Tarihine Giriş*, İstanbul: Kırkambar, 1999.

SÜRÜCÜ İbrahim, "Yusuf Suresi'nde Aile Psikolojisi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2016, C.9, S.46.

ŞENGÜL İdris, "Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri" , *Diyanet İlmî Dergi*, C.32, S.4, Ekim-Kasım-Aralık, 1996.

ŞENGÜL İdris, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, İzmir: Işık Yayınları, 1994.

TÜMER Günay, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara: Ocak Yayınları, 1998.

TÜRKDOĞAN Melike Gürcan, "Yusuf'u Züleyha Mesnevilerinde Sosyal Hayatın Yansımaları", Erzurum: *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 38.

ÜLGENER Sabri F. , *Zihniyet ve Din İslami Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlâkı*, İstanbul: Dergâh Yay. , 1981.

ÜSTÜN Mehmet Cihat, "Nefsî Fenalıklara Karşı Affedicilik ve Hz. Yusuf Örneği" , *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Nisan, 2015, C.8, S.37.

YAZIR Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, C.IV, İstanbul: 1979.

YILDIZ Abdullah, *Yusuf'un Üç Gömleği*, 10. B. , İstanbul: Pınar Yay. , 2017.

YÖRÜKOĞLU Atalay, *Çocuk Ruh Sağlığı*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1978.